

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Antik çağda yaşam, sadece kentler içerisinde yaşanan günlük hayattan ibaret değildi. Günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da şehirler ve bölgeler her zaman için birbirlerine bağlanan yollar vasıtasıyla iletişimi sağlamaktaydı. Bunun yanında ilerleyen zaman içerisinde güç dengeleri belli bölgeler, krallar ve medeniyetler arasında gidip gelmeler göstermektedir. Bu gibi tehlikelere karşı antik kentlerin uzaklarında, şehirleri aniden esir almasını önlemek ve bölgenin savunmasına yardımcı olmak için genelde yol güzergâhlarının rahatça kontrol altına alabilecek hâkim tepelerin en zirve noktalarına savunma amaçlı küçük kaleler inşa edilmiştir. Bu yapılar yapıldıkları dönemim savunma mimarlığı anlamamız bakımından bize oldukça kapsamlı bilgiler vermektedir. Antik şehirlerin savunma yapıları kentlerin ele geçirilmesi sırasında yaşanan savaşlar sırasında oldukça fazla tahribata uğramakta ve ilerleyen dönemler içerisinde sur duvarlarına birçok eklenti yapılmaktaydı. Ancak tepelerin zirvelerinde kurulan kaleler her zaman ele geçirilmesi oldukça güç yerlere inşa edildiğinden genelde herhangi bir saldırıya maruz kalmamakta ve yapıldığı dönemden itibaren çok fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmaktadırlar. Dağların doruklarında yükselen bu gibi kaleler, tüm savunma elemanlarıyla büyük şehirleri kuşatan sur duvarlarının küçük birer örnekleridir. Dağ zirvelerine kurulan kaleler aynı zamanda ticaret yollarının güvenliğini sağlaması bakımından da hayati bir öneme sahiptirler. Antik çağ için böylesine önemli olan ve inşa edildiği dönemin savunma kaygılarını yansıtan, aynı zaman da o dönem için önemli yol güzergâhlarını gösteren bu kaleler, günümüze kadar hak ettiği ölçüde detaylı olarak incelenmemiştir. Bunun başlıca nedeni dağ doruklarına inşa edilen bu yapılara ulaşımın oldukça zor olmasıdır. Teke Kalede böyle yapılara güzel bir örnektir. Bu nedenle söz konusu kale üzerinde detaylı bir çalışma yapma fikri doğmuştur.

1. 1. Amaç, Kapsam, Yöntem:

Araştırma konumuz Teke Kale, Karia Bölgesi'nin kuzey sınırlarında oldukça yüksek bir dağ sırasının en uç noktasına inşa edilmiştir. Kale, Karia Bölgesinin gerek

kuzey sınırlarının, gerekse yol güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bölgede Teke Kale ile benzer birçok askeri amaçlı yapıya rastlanılmaktadır. Antik yazarların vermiş oldukları bilgiler ışığında 19. yüzyıldan beri devam eden araştırmalar, aralıksız olarak günümüze kadar gelmektedir. W. R. Paton ve J. L. Myres 1893 ve 1894 yıllarında Karia Bölgesine gerçekleştirdikleri araştırma ve inceleme gezilerinde Teke Kale'ye de uğramışlardır. Kale hakkında elde ettikleri bilgileri Journal of Hellenic Studies'de yayınlanmıştır¹. Aynı zamanda bu araştırmaları sırasında J. L. Myres Kalenin planını çizmiştir². Ancak dönemin koşullarının zorluğu ve zamanın darlığı göz önüne alındığında, çıkarılan plan basit bir krokiden öteye geçmemiştir. Son yıllarda Teke Kale çevresindeki mezarlara ilişkin kapsamlı bir makalede Suat Ateşlier tarafından yayınlanmıştır. Bu makalede sadece mezarlar değil Teke Kale'nin kendisi ile ilgilide bilgilere yer verilmiştir³.

Bu bağlamda çevresiyle birlikte Teke Kale'nin koordinatlı bir planının çıkartılması, bölgedeki diğer kale ve Antik şehirlerle olan ilişkisinin irdelenmesi ve yakın bölgede bulunan antik şehir surlarının benzerliğinden yola çıkarak yapıldığı döneme ilişkin tespitlerde bulunmak, ana hedefimiz ve araştırma konumuzun temeli olmuştur. Diğer taraftan sadece kalenin planı verilmemiş, çizimler cephe görünüşleri, duvar kesitleri ile zenginleştirilmiştir. Ayrıca bölgedeki diğer kalelerin planları da verilmiştir. Tarihleme yapılırken sadece sur duvarlarında uygulanan taş işçiliği değerlendirilmemiş bölgedeki tarihsel verilerden de yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, üzerinde detaylı bir çalışma yapmasakta, Teke Kale etrafında birçok tekne mezarın bulunması, bölgedeki diğer antik şehirlerle olan bağlantısını anlamamız bakımından inceleme konusu yapılmıştır. Teke Kale ile birlikte bölgede yer alan kalelerde de daha öncelerden araştırma ve incelemelerde bulunulmuştur. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, yapılan incelemeler derinlemesine bir incelemeden daha çok yüzeysel bir araştırmadan öteye gidememiştir. Bu bakımdan sadece Teke Kale'yi ana eksen üzerine oturtarak, Kale hakkında her yönüyle detaylı bir çalışma yapmak ve koordinatlı bir planı çıkarmak, Teke Kale'ye benzer yapıların da yapıldığı dönem ve yapılış nedenlerini anlamamızda bize yardımcı olmuştur. Çünkü bu gibi yapılar tek başlarına bir anlam

---

¹Paton - Myres 1896a; 1896b; 1897.

²Paton - Myres 1896b; 239, Fig.13.

³Ateşlier 2006, 222.

ifade etmemekte, bu yapılarda birleri ile bağlantılı veya antik bir şehri gören bir konumda bulunmaktaydı. Bunun yanında yeterince detaylı araştırmalar yapılmamış ve dağların zirvelerinde inşa edilmiş bu yapıların incelenmesi, Karia Bölgesine ilişkin hem askeri, hem ticari kaygıların daha iyi anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır. Teke Kale, antik dönemde Karia Bölgesinin en kuzey ucunda yer almaktadır.

Araştırmalarımız sırasında kalenin sur duvarlarında kullanılan örgü tekniği ile, kalenin hemen eteklerinde yer alan tekne mezarların benzerlerine Karia Bölgesinin bir çok antik şehrinde rastlanmaktadır. Bu bağlamda kalenin Karia Bölgesine olan bağlantısı daha net olarak görülmüştür. Yine çalışma konumuz olan kalenin bölgede bulunan antik şehirler ve kaleler ile bağlantısı irdelenmiş, çalışmalarımızda bu bağlantı harita üzerinde detaylı olarak gösterilmiştir. Bir başka hususta Teke Kale'nin, günümüzdeki gibi, antik dönem içinde önemli bir yere sahip verimli toprakların bulunmasından dolayı etrafında birçok antik şehrin kurulduğu Büyük Menderes (Maindros) Vadisini çok iyi bir şekilde gören yere inşa edilmiş olmasıdır. Bu sayede vadideki kentlerin her türlü hareketliliğinden hemen haberdar olunuyordu. Bunun yanı sıra Miletos Antik Kentinden başladığı düşünülen Kral Yolu'nun⁵ Ephesos ile Tralleis arasındaki bölümüne de hâkim olması, burayı da devamlı olarak denetim altında tutulması anlamına gelmekteydi. Ayrıca Kariyalılar ticaret yolu olarak Büyük Menderes (Maindros) Vadisini kullanmışlardır⁴. Ana yol güzergâhını Büyük Menderes (Maindros) Vadisi olarak değerlendirecek olursak, Karia Bölgesinin iç kesimlerine de ulaşımı sağlayan yollardan bir tanesinde Çineçayı (Marsyas) Vadisi boyunca uzanan yol olmalıdır. Bu vadide şuan için bile Muğla İline ulaşımı sağlamış olan eski Muğla yolu diye bilinen taş döşeli yolu görmek mümkündür. Teke Kale aynı zamanda tam bu kavşak noktasında, Çineçayı (Marsyas) Vadisinin kuzey girişine de hâkim bir pozisyonadadır. Bunun yanı sıra Güneyde Amyzon, Alinda ve Alabanda antik kentlerini daha güneyde ise Attaulusu Kalesini görmesi Teke Kale'nin ne kadar önemli bir noktaya inşa edilmiş olduğunu bize göstermektedir.

---

⁴Hornblower 1982, 4.

⁵Hornblower 1982 2 vd.; Magie 1950, 37 vd.; Roebuck 1959, 5.

1. 2. Karia Bölgesi ve Teke Kale'nin Bölgedeki Yeri:

Aydın ili, Koçarlı İlçesine bağlı Karaağaç köyünün yaklaşık olarak 2 km. güneyinde bulunan Teke Kale, stratejik bir noktada inşa edilmiştir. Teke Kalenin niçin, kimler tarafından ve ne zaman inşa edildiğine ilişkin cevapları aramadan önce antik dönemde içinde bulunduğu Karia bölgesinin sınırlarını ve halkına dair kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

Teke Kale, Antik dönemde Karia Bölgesinin kuzey ucunda yer almaktaydı. Karia Bölgesi, kuzeyde Büyük Menderes'in (Maiandros nehri) sağındaki Aydındağları (Messogis) ve Karanlık Dağları, doğuda Babadağ (Salbakos), Honaz Dağı, Bozdağ (Tmolos), Batıda Dalaman çayının (İndos) denize döküldüğü uzantı, güneyde Ege Denizi'nin sınırladığı bölge antik çağda Karia Bölgesi olarak isimlendirilmektedir⁶ (Harita.1). Bu haliyle Karia Bölgesi Batı Anadolu'nun coğrafyası içerisinde geniş bir yer tutmaktadır. Bölge Anadolu'nun batısında olup, kuzeyinde Lydia ve İonia Bölgeleri güney doğusunda ise Lykia Bölgesi yer almaktadır. Mesogis, Kadmos ve Salbakos dağları bu bölgeyle sınırlarını oluştururlar⁷. Hermessos körfezinin bir bölümü Lykia - Karia sınırını oluşturur. Bölgenin kıyıları çok girintili ve çıkıntılı olup, yarımada ve adacıklarla kaplıdır. Söz konusu uzun kıyı şeridinde büyük Halikarnassos, Knidos yarım adaları vardır. Batısında yer alan irili ufaklı koylardan Datça (Knidos), Gökova (Kerameikos) Güllük (Mandayla) körfezi en önemlileridir. Bu körfezlerde birçok iyi korunaklı antik liman bulunmaktadır⁸.

Karia Bölgesinin özellikle iç kesimleri oldukça dağlıktır. Babadağ (Salbakos) (2310 m.), Beşparmak (Latmos) dağları (1370 m.), Aydındağları (Messogis) (2820 m.) bölgenin en önemli dağlarıdır. Böylesine yüksek dağların arasında yer alan Menderes (Maiandros), Çine (Marsyas), Milas (Mylasa) alüvyonlu ovalar oldukça verimlidir. Ancak bu gibi verimli ovalara karşın yukarıda da belirttiğimiz gibi bölgenin iç kesimlerinin dağlarla kaplı olmasından dolayı iç kesimlerde tarım yapmak zordu. Antik dönemde Büyük Menderes nehri (Maiandros) deniz taşıtlarının ulaşımı için uygundu. Bu da antik dönemde Ege dünyasıyla Kuzey Karia'nın en iç bölgelerine kadar

⁶Akarca 1954, 53.

⁷Strabon XIV II 1-2

⁸Ruzicka 1992, 5.

ticareti mümkün kılmaktaydı⁹. Teke Kale, Karia Bölgesinin kuzey ucunda Amyzon ile Tralleis arasındaki en yüksek tepe üzerinde, Batı Menteşe Dağları'nın Aydın'ı gören kesiminde Subice Dağı adı verilen dağın zirvesinde, deniz seviyesinden 827 m. yükseklikte, antik dönem için stratejik bir nokta diye bileceğimiz bir yerde inşa edilmiştir (Harita:2).

Karia Bölgesi'nin Anadolu üzerindeki yeri, sınırları ve antik dönemdeki komşuları hakkında verdiğimiz kısa bilginin ardından çalışma konumuz Teke Kalenin içerisinde bulunduğu Bölgenin tarihsel gelişimi hakkında kronolojik bilgi vermek, Kale yapısının neden ve ne zaman yapıldığına ilişkin cevapları ararken bize bazı ipuçları verebileceği kanaatindeyiz.

1. 3. Karia Bölgesinin Tarihsel Gelişimi:

Bölgenin en eski halkına dair bilgilerimiz çok azdır. Karialıların Anadolu'ya ne zaman yerleştikleri kesin olarak bilinmemektedir. Homeros, destanlarında Troialıların yanında, Akhalara karşı savaşan bir kavim olarak göstermiştir¹⁰. Herodotos Karialıları ve onlarla aynı bölgede yaşayan Leleg'leri Asia kökenli olarak kabul eder. Geleneğe göre Kar'lar ve Leleg'ler M. Ö. 3. binde Ege adalarını egemenliklerine almışlar, Peloponnes adaları üzerindeki egemenliklerine M. Ö. 2. binde Girit'in efsanevi kralı Minos tarafından son verilmiştir. Herodotos, Karialıların Girit kralı Minos'un donanmasında görev alan ve o sıralarda Leleg adını taşıyan haraçsız uyruklar olduklarını ve sonraları Yunanistan'da yayılan Dor ve İon'ların Karialıları Asia kıyılarına sürdüklerinden söz eder¹¹. Antik kaynaklara göre denizci bir halk olarak tanınan Karialılar'ın iç kesimlerde yaşayanları tarımla uğraşmışlardır. Karialılar'ın Karkışsa olarak bilinen ve Kadeş savaşında Muvatilli'nin yanında Mısırlılarla savaşan Geç Tunç çağı paralı askerlerinin devamı oldukları yönünde düşünceler bulunmaktadır¹². Karkışsa adının antik Karia ile bir tutulması halinde Karlar ile olarak en erken yazılı belgenin M. Ö.1286/1285 tarihine kadar indiği düşünülmektedir.

⁹Marchese 1989, 12.

¹¹Homeros II 867-871, X- 428.

¹¹Herodotos I 171.

¹²Mellink 1991, 662.

Karialıların, Miletos ve Mykale Dağları çevresinde yaşadığını yazan Homeros¹³ Miletos, Myus ve Priene'yi Karia sınırları içinde gören ve bu üç şehrin ortak bir dil (Olasılıkla Karia dili) konuştuğunu yazan Herodotos tarafından doğrulanır¹⁴. Karialıların Girit uygarlığı üzerinde de etkili olduklarının kanıtı olarak, adadaki -ss ve -nt'li coğrafi adları ve Girit efsanelerinde bazı kişi adlarının, Anadolu'daki isimlerle benzerlik içinde olması gösterilebilir. Strabon'a görede Karia sözcüğünün kökü "Sorguçlu miğfer" anlamına gelmektedir. M. Ö. 2. binin sonlarında Yunanistan'da, Akha'ların ve Yunanlıların Anadolu'ya göç etmeleri üzerine, Karialılar kıyıları yeni gelenlere terk etmek zorunda kaldılar. Yeni gelenler, Karialılarla kaynaşmış ve yerli kültürün etkisinde kalmasına rağmen, kendi kültürlerini de korumuşlardır. Bu göçlerden sonra, Anadolu'nun batı kıyılarında M. Ö. 1. bin başlarından itibaren ilk şehir devletlerini doğurmuşlardır. Bunun sonucunda Karia yavaş yavaş Hellenleşmiş ve Yunanistan devlet teşkilatını kabul etmiştir. Kar isimlerinin yerini, Yunan isimleri almıştır. Karialılar dağlık arazilerde ve birbirine pek uzak olmayan dağ köylerinde yaşarlardı. Bunlar Koinon denilen ve bugün on tanesinin adı bilinen birlikleri kurmuşlardır. Bu birliklerin önceleri, bayram kutlamak için kurulduğu sanılmaktadır. Fakat sonraları siyasi bir karakter kazanmışlardır.¹⁵

Miken ve Hitit devletlerinin güçlerini yitirmesiyle ortaya çıkan deniz kavimleri göçü M. Ö. 1200–1050 tarihleri arasında Balkanlar, Anadolu ve Doğu Akdeniz havzasında meydana gelmiştir¹⁶. Bu dönem özellikle de Lydia, Karia ve Lykia gibi yerli Anadolu kavimlerinin oturduğu bölgelerde karanlık çağ olarak nitelendirilmektedir. Batı Anadolu sahiline olan göçler sebebiyle Karia'lılar bölgenin iç kesimlerine çekilmek zorunda kalmışlardır.

Yunan kolonizasyonunun, kıyılardan içeriye gidememesi bir köyler ülkesi olan Karia'nın iç kesimlerinde kendi özelliklerini korumasını sağlamıştır. Karia'nın tarih sahnesinde görülmeye başladığı sıralarda, bölgede Mylasa, Alabanda, Alinda, Keramos gibi şehir sayılabilecek büyük yerleşimler vardı. Ayrıca büyükçe bir köyün

¹³Homeros II 867-875.

¹⁴Herodotos I 142.

¹⁵Tırpan 1987, 2.

¹⁶Jaukowsky 1976, tab.6.

çevresindeki küçük yerleşim yerleriyle birleşmesi sonucunda doğan yerel federasyonlar da bu şehirleri izlemekteydi.

Karia Bölgesi M. Ö. 7. yüzyılda Lydia egemenliği altına girmiştir¹⁷. Aynı zamanda Karia'nın bilinen tarihide Bölgenin, Lydia Krallığı'na katılmasıyla başlamıştır. Bu bölgelerde eski krallar ve beyler yerlerinde kalmış, kentler ise neredeyse bağımsızmış gibi kendi kendini yönetebiliyor, yalnız yönetimindeki devlete vergi ödüyordu¹⁸.

M. Ö. 546'dan sonra Perslerin, Lydia'ya karşı zaferi ve Sardes'in ele geçirilmesiyle Pers ordusunun Harpagos komutasında Karia'ya ilerlemesiyle birçok Karia şehri karşı koymadan Pers egemenliğini tanıdılar¹⁹. Pers egemenliğine, sadece Pedasa (Gökçeler) ve Kaunos karşı çıkmıştır. Bundan sonra Karia Bölgesi, Sardes merkezli kurulmuş olan Pers satraplığına vergi ödemek zorunda kalmıştır²⁰. Bölgedeki şehirleri de garnizonlar kurarak denetim altında tutmuşlardır. Bu bağlamda bütün Karia Bölgesinde olduğu gibi Kuzey Karia yerleşimleri de Pers hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak Persler Karia'ya bazı ayrıcalıklar tanıyarak yerel yönetimlerde değişiklikler yapmamışlardır.

M. Ö. 6 yüzyılda Karia'da oluşan geniş Pers yerleşimleri ve garnizonlarının olduğuna dair somut bir kanıt yoktur. Kariyalılar M. Ö. 499 yılındaki İonia ihtilaline katılmışlardır²¹. Persler M. Ö. 494'de İon'ya ihtilalini bastırdıktan sonra Daurises komutasındaki bir Pers ordusu Kariyalıları bastırmak için buraya gelmiştir. M. Ö. 490'da Karia'nın tekrar Pers yönetimine girmesiyle, Karia köyleri boşaltılarak farklı yerlere sürülmüşlerdir²². M. Ö. 480-479 yılları Kserkses'in Yunanistan'ı istilasındaki başarısızlığı ve Ege üzerine Yunan birliklerinin karşı saldırılarının başlaması Karia üzerindeki Pers egemenliğinin azaldığı bir dönemi göstermektedir²³. M. Ö. 466'da tüm

¹⁷ Herodot I. 28. ; J. G. Pedley 1968, 81.

¹⁸ Umar 1999, 5.

¹⁹ Herodot. I. 175. ; Ruzicka 1992, 7.

²⁰ Herodot. I. 174, I. 175. ; G.M.A. Hanftmann 1978, 31; W. A. P. Childs 1981, 55 vdd;

²¹ J. M. Balcer 1979, 261 vdd. ; J. M. Balcer 1986, 1 vdd. ; J. M. Balcer 1997, 374 vdd.

²² Hornblower 1982 . 19, n. 112.

²³ Ruzicka 1992, 8.

Karia şehirleri Attik-Delos Deniz Birliği'ne katılmışlardır. M. Ö. 387 yılında Perslerin egemenliği altına girdiler ve Karia satraplığı olarak, yerli satraplar tarafından yönetildiler.

Kyros öldükten sonra onun yerine Kral II. Artakserkses tarafından Tissaphernes'e Karia Bölgesi'nin yönetiminin verildiği²⁴ ve burada bir Oikos'a²⁵ sahip olduğu görülmektedir. Tissaphernes Karia'da zorla toplamış olduğu Karialılar'dan oluşan birlikleri istediği gibi yönlendirmiş ve birçok tepe yerleşmelerinde garnizonlar kurmuştur²⁶. Fakat bu durum Tissaphernes'in ayrı bir Karia satraplığı oluşturduğu anlamına gelmemektedir. M. Ö. 395'de büyük Kral'ın temsilcisi Tithraustes tarafından öldürülür²⁷ Tissaphernes'in öldüğü dönem olan erken M. Ö. 4. yüzyılda Karia Bölgesi Tissaphernes'in yönetimi altında Lydia Satraplığı'nın bir parçasıydı.

M. Ö. 390'lı yıllardan itibaren Lydia satraplığından ayrılan Karia tek başına bir satraplık oldu ve bu zamanda Karia satrapı bir Persli olmayan, fakat bir Karialı, Mylasa hanedanı Hyssaldomos'un oğlu Hekatomnos oldu²⁸. M. Ö. 4. yüzyıldaki Karia satrapları, içte Persler'den bağımsız, satraplığın köklü aile bireylerine verildiği bir sistem kurmak istemişlerdir²⁹. Hekatomnos'un ölümünden sonra yerini oğlu Mausollos aldı. Mausollos M. Ö. 377/6'da babası Hekatomnos'dan almış olduğu yönetimi sırasında M. Ö. 353/2 yılındaki ölümüne kadar en kuvvetli kişiydi. Karia onun zamanında oldukça önemli ilerlemeler katetmiştir³⁰. Mausollos döneminde çok güçlü bir donanma kurulmuş ve başkent Mylasa'dan Halikarnassosa taşınmıştır. Karia Bölgesi'ni kuzeyde Menderese, güneyde Rhodos'a ve güneydoğuda Lykia'ya kadar genişletmiştir. Mausollos Karia Bölgesi'nde başta bulunduğu süre içinde (M. Ö. 377/6 – 353/2) savunma sistemlerine özellikle de kaleler üzerinde durdu. Bazı önemli stratejik tepelere kaleler ve gözetleme kuleleri yaptırttı ve zarar görmüş kaleleri de onarttırdı³¹. Mausollos'un ölümünden sonra, İdrieus Mausollos tarafından elde edilen

²⁴Balcer, 1993, 86.; Xen. Hell. III. 2. 12.

²⁵Hornblower 1982, 7 n. 28.

²⁶Xen. Hell. III. 2. 12, 13- 15.

²⁷Balcer 1993, 90.; Xen. Hell. III. 4.25.;

²⁸Ruzicka 1992, 14.

²⁹Bockisch 1969, 137.

³⁰Hornblower 1982, 60 vdd.; Strabon 14.2.17.

³¹McNicoll 1987,15.

Karia'nın iç bölgelerindeki toprakların koruma altına alınma çalışmalarına devam etmiştir³². Mausollos tarafından başlatılan savunma sistemlerini kuvvetlendirme çalışmaları bu dönemde de sürdürüldü.

M. Ö. 333'de Karia bölgesine giren Büyük İskender'in Karia'yı Perslerden almasına rağmen, satraplık Pers hâkimiyetindeki ailenin yönetiminde devam etti. Onun ölümünden sonra imparatorluk, generaller arasında taksim edilirken Karia, Kilikia satraplığını alan Philotas'ın oğlu Asondros'a verilmiştir. Asondros yaklaşık M. Ö. 319'da imparatoru kendi egemenliğine almak isteyen Antigonos'un tarafını tutar. M. Ö. 301'e kadar Batı Anadolu bu kişinin elinde kalmıştır. Antigonos'un aleyhine birleşen diğer generaller M. Ö. 301'de İpsos'da onu mağlup ederler ve imparatorluk yeniden bölüşülür. Bu dönemde Karia bölgesi Lysimakhos'un egemenliğindedir. M. Ö. 281'de Lysimakhos ile Seleukos arasında Phrygia'da yapılan savaşta Seleukos kazanınca, Anadolu onun hâkimiyetine geçer.

M. Ö. 3. yüzyılda bölgede Khrysaor Birliği adı altında bir Karia federasyonu kurulmuştur. Üyeler, sorunlarını görüşmek için Streatonikeia toprakları yakınlarındaki Zeus Kahrysaorus tapınağında toplanıyorlardı. Aynı zamanda eski Karia birliği de çalışmalarını sürdürüyordu. M. Ö. 227 yıllarında Pergamon kralı I. Attalos yönetiminde Karia bölgesine dek yaymıştır. Fakat Makedonia kralı III. Antigonos, Attalos'un bu ilerleyişini durdurmuştur.

Suriye kralı III. Antiokhos Seleukos imparatorluğunu eski sınırlarına ulaştırmak için Karia bölgesine saldırmıştır. Roma, Pergamon ve Rhodos birliklerinin III. Antiokhos'u M. Ö. 190'daki Magnesia savaşında yenilgiye uğratmalarından sonra, Karia bölgesi Rodos hâkimiyetine girmiştir. Fakat yirmi yıl kadar süren Rhodos hâkimiyeti hoşnutsuzluk uyandırmış ve tepki yaratmıştır. Karia şehirleri M. Ö. 167 yılında Rhodos'a karşı ayaklanmışlardır. M. Ö. 33'de Pergamon kralı III. Attalos'un topraklarını Romaya bağışlamasından sonra, Romalılar M. Ö. 129'da Anadolu da Asia adı verilen bir eyalet kurmuşlardır. Karia bölgesi bu eyalete dâhil edilmiştir. Roma eyalet hükümeti politikasının hoşnutsuzluk uyandırmasından sonra M. Ö. 88 yılında eyaleti ele geçirmeye gelen Pontus kralı VI. Mithridates büyük kurtarıcı gibi

---

³²Ruzicka 1992, 120 vdd.

karşılanmıştır. M. Ö. 88'deki yenilgisinden sonra geri çekilmiş, on iki yıl sonraki ikinci denemesinde Karia'ya bile ulaşamamıştır. Bölgede Roma egemenliği sürerken M. Ö. 44'de Labienus'un başında bulunduğu Parth ordusu bölgeyi ele geçirdi. Kendisine direnen Karia şehirleri büyük bir yıkıma sahne oldular. Fakat M. Ö. 39'da Roma ordusu Labienus'u Klikia'ya kadar kovaladı orada da öldürdü. Augustus'un Roma imparatorluğunu kurmasından sonra, imparator ilk olarak çok acı çekmiş olan Karia'ya büyük yakınlık ve dostluk gösterdi. Bu zamandan sonra Karia şehirleri büyük bir gelişim içine girdiler. İmparatorluğun gerilemeye başlamasından sonra Karia Bölgesi de buna paralel olarak geriledi. M. S. 4. yüzyılda Diokletianus, Karia'yı ayrı bir eyalet haline getirmiştir. Bizans çağında, Karia'nın sınırı doğuda Bozdağları aşarak Acıpayam ve Horzum havalisini de içine almıştır. Hıristiyanlığın resmi bir din olarak kabul edilmesinden sonra Karia, bir metropolitik haline gelmiştir.

Gerek tarihsel kaynaklardan elde edilen bilgilerden, gerekse yerleşim yerlerinden elde edilen yazıtlardan anlaşıldığına göre bölgede yaklaşık yüz on sekiz yerleşim bölgesi yer almaktadır³³. Karia Bölgesi'nin alt yapısını oluşturan çiftçi kesimi küçük koloniler dışında büyük şehirlerde oluşturmuşlardır³⁴. İç Karia şehirleri güçlü bir hanedanlık ortaya koyamayan bir tür aristokrasi meydana getiren toprak sahiplerinden oluşan nüfuzlu ailelere sahipti. Bu hanedanlıklar Karia Bölgesi'nde, dağ zirvelerinde yer almaktaydı³⁵. Kuzey Karia'da görülen birçok dağ zirvesindeki küçük kaleler de paylaşılan yerel yönetimleri gösterir niteliktedir. Bunlardan bazıları, büyük yerleşim içermelerine rağmen, büyük bir kısmı arazi yapısı itibarıyla da köy yerleşimi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir³⁶.

---

³³Jaukowsky 1976, tab.6.

³⁴Bockisch 1969, 129.

³⁵Homblower 1982, 10.

³⁶Tırpan 1987, 159.

II. BÖLÜM

2. TEKE KALE:

2. 1. Teke Kale'nin Genel Tanımı:

Teke Kale, Karia Bölgesinin kuzey ucunda Amyzon ile Tralleis arasındaki en yüksek tepe üzerinde, Batı Menteşe Dağları'nın Aydın'ı gören kesiminde Subice Dağı adı verilen dağın zirvesinde, deniz seviyesinden 827 metre yükseklikte, antik dönem için stratejik bir nokta diye bileceğimiz bir yerde inşa edilmiştir (Harita:2). Teke Kale, modern Aydın İlinin, yaklaşık olarak kuş uçuşu 15 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Günümüzde Teke Kaleye ulaşmak için birçok alternatif yol mevcuttur. Bunlardan en uygunu Aydın - Çine karayolunun beşinci kilometresinden Koçarlı ilçesine giden sağdaki asfalt yola saptıktan sonra Karaağaç Köy yolunu takip etmektir. Oldukça dik ve virajlı köy yolunun sonunda Karaağaç Köyünün tam içerisinde giden toprak yolu takip ettiğimizde Teke Kale hemen güneyimizde görülecektir. Teke Kalenin hemen bitişiğinde yakın bir tarihte yapılmış olan yangın gözetleme kulesine ulaşan toprak yol Kalenin yakınına kadar araç ile gelmeyi mümkün kılmaktadır (Res.1) (Har.3).

Teke Kale, ilk olarak iyi korunmuş sur duvarları ile dikkat çekmektedir (Res.2). Kale, tepe üzerinde yer alan ve güneye doğru teraslanarak yayılan ana karakol yapısının, hemen kuzeyinde kare planlı bir kule, etrafı portikolu avlunun çevresini saran odalardan ve ana karakol yapısının hemen batısında sur duvarları ile çevrelenen bir alandan oluşmaktadır (Çiz. 1). Teke Kale sur duvarlarında ve kulede dar dikdörtgen biçimli atkılı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır. Sıra blokları arasında yer alan dar dikdörtgen atkı taşları dışarıya doğru taşmaktadır. Taş yüzeyleri kaba yonu bosajlı olarak bırakılmış olup blok taşlarının kenarları ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmiştir. Bu çerçeve, bazı bloklarda neredeyse izlenemeyecek şekilde belli belirsizdir (Res.3-4). Bekli de bulunduğu yerdeki çetin doğa şartlarından dolayı bu kısımlar aşınmış olabilir.

Sur duvarlarının tamamında kullanılan malzeme arazinin doğal taşı olan pegmatit'tir³⁶. Pegmatit Karia Bölgesi'nin kuzey kısmından kıyı bölgelerine, hatta adalara kadar görülebilen bir malzemedir. Teke Kale ana yapısını, ana gözlem kulesinin bulunduğu üst kale ve hemen onun bitişiğinde yer alan güneydeki aşağı kale olarak iki kısımda incelemek yerinde olacaktır (Çiz. 2). Çünkü güneydeki kısmın daha sonradan planlanıp inşa edildiğini bize gösteren bazı ipuçları mevcuttur. İlerleyen bölümlerde bu görüşümüze ilişkin tespitler yer alacaktır. Teke Kale'nin güney ve batı kesiminde ana kaya yüzeyine oyulu, kırma çatılı kapağa sahip çok sayıda tekne mezar bulunmaktadır (Res.5). W. R. Paton ve J. L. Myres, Teke Kale'nin bir "gözlem-istasyonu" görevi üstlendiğini ve etrafında çok sayıda "Latmos Tipi" olarak adlandırdıkları mezarların yer aldığını belirtirler³⁷. Teke Kalenin etrafındaki tekne mezarlar Herakleia³⁸, Alinda³⁹, Labraunda⁴⁰, Harpasa, Orthosia, Kaunos'da da⁴¹ görülmektedir (Res.6). G. Korch tarafından bazı bölgelerde, en çok ta Lykia ve Kilikya'da yaygın olarak görüldüğü belirtilen ana kayanın içinde lahite benzer ve üzerine kapak oturtulmuş bir derinlikten oluşan bu mezar tipine Chamosorion denilmektedir

2.2. Teke Kale'nin Planı, İnşa Tekniği, Çevresi:

Teke Kale, 19. yüzyıldan bugüne birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. W.R. Paton ve J.L. Myres, 1893 ve 1894 yıllarında Karia bölgesine gerçekleştirdikleri araştırma gezileri sırasında Teke Kaleye gelmiş ve inceleme sonuçlarını Journal of Hellenic Studies süreli yayınının 1896 ve 1897 sayılarında yayınlamışlardır⁴². Teke Kale gözlem karakolunun planını ilk çizen de J. L. Myres'dir⁴³ (Çiz. 3).

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Teke Kale, üst kale ve buna bitişik aşağı kaleden oluşmaktadır. Üst kalenin kuzey batı köşesinde kare planlı bir kule bulunmaktadır. Üst

³⁶Pegmatit, Genellikle iri kristalli ve normal olarak yapısı ve muhtevası farklılıklar gösteren derinlik kayacı. Pegmatit içerisinde esas olarak kuars, feldispat, muskovit, biyotit, turmalin, beril, lityum mineralleri, zirkon vb. gibi iri taneli silikat mineralleri bulunur. Kalay, tungsten, tantal, uranyum vb. gibi nadir minerallere de pegmatit bünyesinde rastlanabilir.

³⁷Paton-Myres 1896b, 238, 257, 259; Paton - Myres 1897, 54.

³⁸Peschlow 1996, 37-42, Abb.44-46,48.

³⁹Bean 2001, 209.

⁴⁰Peschlow 1996, 46.

⁴¹Diler 2002, 44. lev.20. Res.1, 2.

⁴²Paton-Myres 1896a; 1896b; 1897.

⁴³Paton-Myres 1896b, 239, Fig.13.

kalede duvar kalıntılarında yola çıkarak üst kale içerisinde 13 odanın planı net olarak çıkartılabildi. Ancak güneydeki bölümde yani alt kalede odaların duvarlarından geriye bir şey kalmadığından bu alanda kaç odanın olduğunu söyleyebilecek durumda değiliz. J. L. Myres'in Teke Kale'ye ilişkin ilk çizimlerinden yola çıkarak genel hatlarıyla Teke Kale'nin bin sekiz yüz yılların sonundan sonra günümüze kadar aynen

korunarak geldiğini söyleyebiliriz (Çiz. 4). Üst kaledeki odalar yaklaşık olarak, iki oda hariç (Oda I ve II), 4.30 m. X 4.55 m. ölçülerinde idi. Kulenin doğu kısmındaki Oda I 6.40 X 5.95 m. ölçüleri ile diğer odalardan oldukça büyüktür (Çiz. 5). Odanın batı duvarı kalenin iç kesimine avluya doğru 4.33 m. uzanmaktaydı. Bu duvar aynı zamanda kuleye girişi sağlayan koridorunun da duvarıdır. Diğer odalardan ölçü olarak ayrılan bu odayı kale komutanı kullanıyor olmalıydı. Oda kapısının ön kısmında iki adet dikdörtgen taş bloğunun ve üst kalede avlunun kenarında bulunan sütunlardan ölçü olarak oldukça büyük 1.85 m. boyunda ve 0.60 m. çapında iki adet sütunun olması odanın ön kısmında portikolu bir alan oluşturulduğunu bize kanıtlamaktadır. Söz konusu sütunlar kapı girişinin 3.50 m. önünde bulunmaktadır. Beklide bu alan odaya giriş çıkışı kontrol etmek amacıyla nöbetçi askerler için oluşturulan bir mekândı (Res.7). Oda I olarak adlandırılan mekân ile kule yapısının birbirine paralel olarak yapılmaması bu kısmın tamamen arazinin doğal yapısına göre şekillenmesindedir. Oda I'nin hemen bitişiğinde bulunan Oda II'nin yamuk bir planı vardır. Odanın kuzey ve doğudaki dış duvarlarını oluşturan hiçbir taş yerinde değildir. Ancak kuzey duvarının varlığını kanıtlayan blok taşlarının oturduğu kaya üzerindeki yataklar, hala çok rahatlıkla görülebilmektedir (Res. 8). Doğu kısmında ise, odanın duvarının oturduğu kaya kütlesi koparak aşağıya yuvarlanmıştır. Kalenin yamacında, blok yataklarının olduğu bu kaya parçası hala yerinde durmaktadır (Res. 9). Bu odanın da yamuk bir planda olması savunmayı kolaylaştırması bakımından sur duvarlarının, aynı zamanda odaların dış duvarlarının, arazinin doğal yapısına uydurulması kaygısındanadır. Diğer bir mekân Oda VIII, üst kalenin güney doğu ucunda bulunmaktadır. Kalenin ortasında yer alan dış avluya doğrudan açılan bir kapısı bulunmamaktadır. Mekânın kapısı Oda VII'e doğru açılmaktadır. Bu mekânın direk olarak avluya doğru açılan bir kapısının olmaması batı kısmında da bir odalar dizisinin olabileceğini bize göstermektedir. Üst kalede beklide en ilginç olan iki mekân, Oda IX ve Oda X diye adlandırdığımız iki mekândır. Bu iki mekâna Oda XI den 1.40 m. genişliğindeki bir kapıdan ulaşılmaktadır. Aynı zamanda Oda IX'da hemen yanında bulunan Oda X'dan 1.40 m. genişliğindeki bir

kapıdan girilmektedir. Oda X'un doğu duvarında muhtemelen ahşap hatılların oturacağı 0.30 m. genişliğinde 4 adet hatıl oturma yuvası bulunmaktadır (Res. 10). Söz konusu açıklıkların bura da yapılmış olması bu oda da ikinci bir katın olabileceğini bize göstermektedir. İkinci katın tabanının kirişleri oda bedeninin yan duvarlarında oluşturulan kiriş yuvalarına oturmaktadır. Bu odalardan başka bir kapı yardımıyla avluya ulaşımın sağlandığını gösteren herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Doğu batı doğrultusunda, duvar üzerine yapılan yuvalara oturan ahşap hatıllarla ikinci bir katın oluşturulduğu bu odanın hemen güneyinde bulunan Oda IX'da ahşap hatılların oturacağı yuvalara rastlanılmamışsa da söz konusu odanın da ikinci bir katı olmalıydı. Kanaatimizce Oda IX Teke Kalenin ikinci bir kulesi olabilir. Bu kule kuzeydeki ana gözlem kulesinden ölçü olarak çok daha küçüktür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ilk olarak Teke Kalenin kuzey bölümü yani üst kale inşa edilmiş daha sonra aşağı kale inşa edilmiş olmalıydı. Üst kalenin güney duvarının burada bir dış oluşturacak şekilde içeriden başlaması savunmayı kolaylaştırma kaygısından dolayıdır. Zaten alt kale inşa edildikten sonra üst kalenin güney duvarının bu şekilde yapılmasının, yani sur duvarın burada dirsek oluşturmasının hiçbir anlamı kalmamıştır. Ayrıca yine aynı odanın batıya bakan duvarında 'V' şekilli mazgal deliği gibi dışarıya doğru açılan bir açıklık bulunmaktadır (Res. 11). Aynı 'V' şekilli mazgal deliği ana gözlem kulesinde de bulunmaktadır. Bütün bunlar Oda IX diye adlandırdığımız bölümün Teke Kalenin, diğer bir kulesinin kalıntıları olabileceğini göstermektedir. Surlarda kuleler kapıları korumak ve sur duvarlarını güçlendirmek için inşa edilirdi. Teke Kale'nin güneyinde ana gözlem kulesinden başka diğer bir kulenin yapılma gerekçesi ise, alt kale inşa edilmeden önce güneyde ki düz bir alanının varlığı, Teke Kale'nin güneyinde savunma için oldukça zayıf bir noktanın oluşmasıdır. Savunmaya katkı açısından kalenin bu zayıf noktasında böyle bir kulenin yapılmış olması akıllıcadır. Herakleia, Alinda ve Bağarcık yerleşmesinde bulunan kulelerde de, Teke Kalesini bu odasında bulunan benzer kiriş yuvaları bulunmaktadır (Res.12-13). Oda IX'da görülen mazgal deliğine Oda X'un batı duvarında da görülmesi, hem savunmaya hem de alt katın aydınlatılmasına yönelik yapılmış olmalıdır.

Her bir odada dört kişinin kalabileceğinden yola çıkarak Teke Kale garnizonunun da toplam altmış dört kişinin olduğu öngörülmektedir⁴². Ancak Teke Kale'nin sur duvarı boyunca uzanan birçok odası günümüzde de rahatlıkla görülebilmesine karşın, yine sr duvarları boyunca olması muhtemel birçok odası da gerek doğa şartları gerekse insan eliyle yapılan tahribatlardan dolayı günümüze kadar ulaşamadığından bu odaların planı

çıkartılamamıştır. Bu bağlamda kalede yaşayan mevcut insan sayısı en az öngörülenin iki katı olmalıdır. Üst kalenin güney duvarında 0.80 m. genişliğinde aşağı kaleyi üst kaleye bağlayan bir kapı açılmıştır. Muhtemelen bu kapı aşağı kaleye ulaşmak için sonradan açılmış olmalıydı (Res. 14). Bunun kanıtı da, üst kalenin güney duvarında kapının bulunduğu kesimdeki duvar örgü sistemindeki bozulmalardır. Muhtemeldir ki bu kapı açılırken duvarda kullanılan uzun dikdörtgen blok taşlar yerinden alınırken örgü sistemi bozulmuştur. Söz konusu duvarın savunma siteminde herhangi bir işlevi de kalmamasından dolayı da burada ki taşlar gelişi güzel üst üste yerleştirilmiş ve öylece bırakılmış olmalıdır (Res. 15). Yoksa Teke Kale'nin her tarafında düzgün bir işçilik gösteren sur duvarlarının sadece bu kesimde, aynı örgü sisteminden farklı bir görünüşte olmasını başka bir şekilde açıklamak mümkün değildir.

Üst kalede etrafı portikolu avlunun hemen ortasında ağız açıklığı 0.85 X 0.75 m. ölçülerinde ana kayaya oyulmuş bir sarnıç bulunmaktadır. Sarnıcın iç kısmı ince bir sıva ile kaplanmış olup büyük bir bölümü taş ve toprak ile dolu olduğundan derinliği hakkında fikir edinilememiştir (Res.16).

Üst Kalenin batı kesiminde de doğu-batı doğrultusunda duvarlar uzanmaktadır. İki duvardan kuzeydeki duvar, Kalenin hemen bitişiğinde bulunan ve yakın zamanda bölgede çıkması muhtemel yangınları önlemek amacıyla yapılan yangın kulesinin inşası sırasında çok büyük tahribata uğramıştır. Buradaki duvar ana kulenin kuzey köşesine bağlanmakta ve batıda bulunan büyük bir kaya kütesine kadar uzanmaktadır. Kuleye bağlanan 49 m. uzunluğundaki bu duvarın yüksekliğinin fazla olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü kulenin kuzeyinde ki köşe taşlarında dışarıya doğru uzanan yüksek bosajlar bulunmaktadır. Eğer bu köşede yüksek bir duvar bulunmuş olsaydı en azından iki duvarın daha sağlam bir şekilde bir birini tutması için kulenin kuzey köşesinde duvar taşlarının oturacağı yatakların oluşturulması gerekirdi. Ancak böyle bir yuva yataklarına kulenin alt kısmında rastlarken üstlere doğru bu izlere rastlanılmamaktadır. Güneydeki duvarda ana kayadan üst kalenin ucuna kadar uzanmaktadır. Bu kısımda inşa edilen duvarlar Teke Kale'nin savunmasına yardımcı olması bakımından inşa edildiğini düşünmemekteyiz. Daha çok burada bir kapalı alan oluşturması bakımından aşağı kale inşa edildikten ve üst kısımda ana kulenin yanındaki

---

⁴⁴McNicol 1987, 41.

kale giriş kapısının iptal edilmesinden sonra bekli de duvarlarla burası tamamen kapatılarak beslenen hayvanların, vahşi hayvanlardan korunması için korunaklı bir alan elde edilmiştir. Günümüzde dahi taşlarla olmasa bile, çalılar kullanılarak benzer kapalı alanlar bölgedeki çobanlar tarafından yapılmaktadır. Söz konusu alan oldukça eğimli bir arazi üzerinde bulunduğundan, bu alan içerisinde kısa bir teras duvarı da bulunmaktadır. Güney batıda bulunan ana kaya üzerinde, bir merdiven yapısına ait olduğunu düşündüğümüz basamaklar yer almaktadır. Böylesine geniş bir toprak parçasını içine alan yeni yerleşim alanlarının oluşturulması, Kalenin savunmasını kolaylaştırmasından çok zorlaştırmaktadır. Ancak Teke Kalenin zaman içerisinde küçük bir garnizondan öte genişleyerek büyüdüğünü ve bir yerleşim yerine dönüştüğünü düşündüğümüzden böylesine geniş alanlarında duvarlarla kapatılarak kullanım alanına dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Bunun bir işareti de Kalenin batısında yükselen duvarlar ile Teke Kale'nin sur duvarları arasında ki farklılıklardır. İlk olarak bu yan duvarlar, pseudo isodomos örgü kullanılarak yapılmıştır (Res.17). Yer yer düzensiz bir biçimde duvar boyunca atkı taşları kullanılmıştır. Bazı kesimlerde blok taşların bosajları iki duvar arasında kalacak şekilde iç kesimde bırakılmıştır. Bu da bize ana kalenin batısında uzanan duvarların bazı kesimlerinde devşirme malzeme kullanıldığını ve ana kaleden daha sonra yapıldığını düşündürmektedir. Bu duvarlardan başka Teke Kale'nin hem güneyinde, hem de batısında kimi uzun bir hat oluşturan, kimi daha kısa bir uzunlukta duvar kalıntılarına rastlanılmıştır. Zaman içerisinde genişleyen Teke Kale için böyle istinat duvarlarının yapılması doğallıkla kaçınılmaz hale gelmiştir.

Teke Kale inşa edilirken olasılıkla önce batıda bulunan ana gözlem kulesinin yeri saptanmış ve doğal kaya olan zemin inşa için hazırlanmıştır. Bunun nedeni de tepenin en yüksek ve en stratejik bir noktasında kulenin yapılmış olmasıdır. Kule, sur duvarlarına bağlanmadan inşa edilmiştir. Temelleri sur ile devamlı temel değildir. Bu tip kuleler Hellenistik çağda çok yaygındır ⁴⁵. Bütün kale duvarlarında kullanılan arazinin doğal taşı olan pegmatit, kule duvarlarında da kullanılmıştır. Kule, kalenin bulunduğu zirvenin en yüksek kesimde inşa edilmiştir. Kulede kullanılan taşların boyları çok farklı olmasına karşın taş yükseklikleri her sırada aynıdır (54- 55 cm.) ve on altı taş sırası günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar oldukça iri bloklardır. Atkı taşlı İsodomos duvar örgüsü kullanılarak inşa edilen kulenin kalınlığını oluşturan atkı taşları

---

⁴⁵Mansel 1995, 216. Res.12-15.

dar dikdörtgen formundadır. Duvar arasında ki boşluklar kırık taş parçaları ile doldurulmuştur. Kule kısmında duvar yüzeyinden dışarıya taşmayan atkı taşları, güney kısımda gözle rahatlıkla fark edilebilecek şekilde dışarıya doğru bir çıkıntı oluşturmaktadır (Res.18). Taşların yüzeylerinin işlenişi bakımından dış yüzeyleri kaba yonu bosajlıdır. Taşlardaki bosajlı yüzeyler ilk defa M. Ö. 5. yüzyılda görülür. M. Ö. 4. yüzyılda ise çok yaygındır. Notion, Kolofon, Priene, Halikarnasos ve Alinda gibi yerleşimlerdeki sur duvarlarının yüzeyleri de kaba yonu bosajlıdır⁴⁶.

Kulenin iç kısmına bölme duvarları inşa edilmiştir. Kule içinde bulunan bölme duvarlarının kalınlığı 1.13 m. ile 1.17 m. iken, kulenin dış surları 1.35 m.'ye kadar çıkmaktadır. Hâlbuki kalenin sur duvarlarının kalınlığı 0.90 m. dir. Kulenin içine yapılan duvarlardan dolayı içeride dört oda oluşturulmuştur. Odalar birbirine 1.45 m. genişliğindeki kapılarla bağlanıyordu. Kulenin bölmeli olarak yapılması sağlamlığını maksimum düzeyde tutmak, ara katlar ile çatı örtüsünde geniş açıklıkları geçmek için olmalıdır.

Hellenistik çağda Larissa, Theangela hisarı, Dura-Europos, Megara Hibllaia, Stratonikeia ve Selinus akropolisinde de bölmeli kuleler vardı⁴⁷. Muhtemelen ara katlar ahşap olup, katlara ulaşım ahşap merdivenlerle sağlıyordu. Bunun bir işareti de kulenin üst kısmında doğu duvarlarının kalınlığının 1.22 m. iken alt kısımda kulenin giriş kapısındaki duvar kalınlığının 1.40 m. genişliğine ulaşmasıdır. Şu an için kulenin içine ulaşmak, düşen taşların tamamen kulenin içini doldurmasından dolayı, mümkün olmamaktadır. Sadece bu bilgilerden hareketle, ara katların taban kirişlerinin doğu batı istikametinde uzandığını söylemek mümkündür. Bilindiği gibi Hellenistik devirde gelişen saldırı silahlarına karşı koymak amacı ile kuleler çok katlı olarak yapılmıştır⁴⁸ (Assos, Side, Perge, Herakleia, İsauro, Ura).

Kulenin girişi batıda bulunan 1.51 m genişliğindeki bir kapıdan sağlanmaktaydı (Çiz. 6). Yüksekliği hakkında, toprakla dolmasından ötürü, bir şey söylemek mümkün değildir (Res.19). Giriş kapısının üst kısmı üçgen bir alınlık ile süslenmiştir (Res. 20).

⁴⁶Akarca 1987, 117.

⁴⁷Akarca 1987, 145, Fig:128; Winter 1971, 153-203.; Tırpan 1987, 253.

⁴⁸Winter 1971, 170. Fig.150-2, 67-8, 145, 155, 148-9.; Mansel 1964, 216 vdd.; H.Swoboda- J.Keil- F.Knoll 1935, 119-122.

Kule kapısında bulunan bu üçgen alınlık Alinda'da Kule I olarak adlandırdığımız kulede de karşımıza çıkmaktadır (Çiz.7). G. E. Bean Alinda'da kulenin kapısının üzerinde yer alan üçgen boşluğun kapı sövesinin üzerine binen yükü azaltmak için yapıldığını ifade etmektedir⁴⁹ (Res.21). Kule kapısına uzun bir koridordan ulaşılmaktadır. Kule giriş kapısının kuzeyinde, kapının hemen bitişiğinde duvar taşlarının olduğu yataklar rahatlıkla seçilebilmektedir. Kulenin bir tane üst kısmında, bir tane de güneyinde üst kısımdan düşmüş ve çatıyı taşıyan ahşap hatılların oturduğu kirişlerinin yer aldığı duvar taşları tespit edilmiştir (Res. 22). Çatı eğimine işaret eden herhangi bir mimari öğeye rastlanılmadığından, bekli de kulenin üst tarafı teras şeklinde örtülü olmalıdır. Kulenin batı kesiminde 0.85 m. genişliğinde iki adet pencere bulunmaktadır. Ancak üst kısımlarındaki taşların yerinde olması nedeniyle yükseklikleri hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Kulenin kuzey kısmı oldukça sarp ve yüksek bir kayalığın hemen bitiminden yükselmektedir. Yani bu kısımda savunma daha kolaydı ve bu yüzden bu kısma pencere yapılmamış sadece mazgal deliği bırakılmıştır. Kulenin güney dış duvarından (güney batı köşesinden 1.10 m. içeride) kalenin sur duvarı güneye doğru uzanmaktadır. Kalenin sur duvarlarında düzgün bir sıra izleyen taş sıraları sadece bu kesimde sırayı bozmaktadır. Kulenin hemen güneyinde bulunan odanın dış duvarı ile kulenin duvarı burada bir koridor oluşturmaktadır. Muhtemelen ki bu kısım kalenin giriş kapısının arkasında uzanan dar bir koridordur. Kulenin güney köşesinde kalenin lentolu giriş kapısı bulunmaktadır. J. L. Myres'dır çizimlerinde⁵⁰ kapının hemen arkasında uzanan dar koridoru, kapalı bir alan olarak göstermiştir. Ancak Kulenin güney cephesinde kapı lento taşının oturduğu boşluk günümüzde rahatlıkla görülebilmektedir (Res.23-24). Bunun yanı sıra koridorun sonunda kuleye doğru uzanan herhangi bir duvar kalıntısına rastlanılmamıştır. Bütün bu tespitlerden yola çıkarak buranın kapının arkasında uzanan bir koridor olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yukarıda da bahsedildiği gibi kulenin güneyinden başlayan sur duvarı sadece bu kısımda 1,90 m. genişlikteki alanda düzgün olarak ilerlememektedir. Ayrıca alt kısımda,

⁴⁹Bean 2000, 207.

⁵⁰Paton-Myres 1896b, 239, Fig.13.

koridorda biriken suyun daha kolay dışarıya akmasını sağlamak amacıyla 0.10 m. genişliğinde bir oluk bulunmaktadır. Bu taşların üzerinde yer alan taşların daha sonradan konulduğu açıktır (Çiz. 8). Alt kaleden geçişi kolaylaştırmak için üst kalenin kuzey duvarında bir kapının açılması sonucu buradaki kapı iptal edilerek kapatılmıştır. Bundan başka yine kulenin güneyinde derinliği 0.10 m., boyu 0.95 m. yüksekliği de 0.35 m. olan bir açıklık bulunmaktadır. Bu dikdörtgen ince uzun açıklığın altında, kule duvarı 0.95 m. genişliğinde düzgün olarak işlenmiştir. Ancak üst kısmında ki kule duvarı, alt kısımdakinin tersine sadece iki oluk görünümünde işlenmiştir. Öncelikle kulenin bedeninde oluşturulan açıklık, giriş kapısının üzerindeki lento taşının oturtulması için yapılmış olmalıdır. Lento taşının altında, kapı kanatlarının rahat açılması veya kapının oturtulması için bir taş sırası olmalıdır. Dar bir taş sırası olacağından dolayı kule duvarının rahatça oturabilmesi için bu kısımdaki dış duvar düzgün bir şekilde işlenmiştir (Res.25). Yukarıda ise sur duvarının sadece dış duvarlarına ait taşların oturacağı alanlar oluşturulmuştur. Çünkü atkı örgü sistemine sahip sur duvarının dış taşları kuleye kadar yaslanıyordu ve iki taş arası küçük kaya parçaları ile doldurulmuştur. Teke kalenin bulunduğu alan yukarıda da değindiğimiz gibi bir tepenin uç kısmında yer almaktadır. Kalenin batı kısmı hariç diğer kesimleri oldukça dik ve ulaşımı çok zordur. Batı kesimde ki topografya ise ulaşım için daha elverişlidir. Ayrıca bu kesimde duvarlar yardımıyla da düz bir alan oluşturulmuştur. Böyle bir yerden kalenin içine girişi sağlamak için bir kapının yapılması gereklidir. Bu kapının savunması hemen kuzeyinde bulunan kuleden ve güneyinde uzun bir hat halindeki duvarlardan yapılmış olmalıydı. Alt kalenin inşa edilmesinden sonra burada yer alan kapı iptal edilerek alt kale de yeni bir kapı inşa edilmiştir. Burada da kapının korunması ve daha iyi savunulması için sur duvarı kapının kuzeyinde bir dirsek yapmış, güneyinde ise düz bir hat boyunca uzanmıştır. Buradaki kapının arkasında, sur duvarlarının içeriye doğru uzatılarak bir koridor halini alması ve koridorun yan duvarlarının içeriye doğru uzatılması sonucunda bir avlu oluşturulmuştur. Buradaki kapı kanatları arkadan kalaslarla sürgüleniyor olmalıdır. Kalasın bir başı duvar içine muntazam bir şekilde yapılmış yatağa sürülüyordu. Bu kapıdaki sürgü yuvası da günümüze rahatlıkla görülebilmektedir (Res.26) Miletos şehir kapısında da benzer sürgü izini görebilmekteyiz⁴⁹.

---

⁵¹Winter 1966, 134-137.

Alt kale diye tabir ettiğimiz alan üst kalenin yüz ölçümünün üç katı kadardır (Çiz. 2). Üst kale avlusunun kapladığı alan yaklaşık 380 m². İken alt kalenin avlusu 1,300 m²'dir. Alt kalenin toplam iki girişi vardır. Birinci kapı batıda yer almaktadır. Buradaki kale kapısı küçük bir koridora açılmaktadır. Kapının hemen güneyinde dört adet oda sıralanmaktadır. Batı sur duvarı buradaki kapının savunmasını güçlendirmek için dirsek yapmıştır. K2 kapısı üst kalenin hemen bitişiğine eklenen kaleyle bütünleşmesinden sonra, K1 kapısının işlevi kalmamıştır. K2 kapısı 1.80 m. genişliğinde dar bir koridora açılmaktadır. Kapının korunması için kapı arkasına konulan sürgü yuvaları bu kapıda da günümüze kadar gelmiştir. Alt kalenin doğusunda oldukça dar 1 m. genişliğinde bir kapı daha bulunmaktadır(K3 Kapısı). Buradaki kapı bildiğimiz anlamda kanatlı kapı olmayıp kepenk şeklinde yukarıdan aşağıya indirilen kapı şeklindedir (Res.27). Bunu yan söğeler boyunca oyulmuş yivlerden anlayabilmekteyiz. Zincir ya da muhtemelen metal ile kaplanan bu ağır kapıyı kaldırabilecek bir urgan ile açma ve kapatma işlemi yapılabiliyordu. Kapının iki kenarına oyulmuş yuvalar 0.10 m. genişliğinde, 0.07 m. derinliğindedir. Orta çağlarda 'portkullis' denen kapı şekli M. Ö. 4. yüzyılda biliniyordu⁵⁰. Teke kalenin doğusunda açılmış bu kapı tepenin oldukça dik eğimli kısmına açılmaktadır. Ayrıca buradaki kapının, savunmasını kolaylaştırmak içinde sur duvarı burada bir dirsek yapmaktadır (Çiz.8).

Bu ve benzeri kapılar kuşatma sırasında ani çıkışlar yapmak için kullanılıyordu. Kapının hemen 50 m. kadar doğusunda bulunan ve günümüzde yaz aylarında bile suyu bol olan bir ayazma, kalenin günlük su ihtiyacının karşılamaya yardımcı olması bakımından da önem arz etmektedir. Bunun yanında, kalenin doğusunda bulunan kapı herhangi bir saldırı sırasında savunmaya yardımcı olmaktadır. Ayazmada kullanılan taşlarının gerek işlenişi gerek örgü sitemini bakımdan değerlendirdiğimizde, ayazmanın Teke Kale ile çağdaş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Res.28).

Alt kalede, batı da bulunan dört oda dışında ki diğer odaların planı çıkarılamamıştır. Alt kalenin güneyinde ki duvarlar tamamen yıkılmakla birlikte alanın, muhtemel kapı girişinde bulunan taş söveler yerinde durmaktadır. Bu odanın içerisinde muhtemelen zeytinyağı veya şarap üretiminde kullanılan pres tablası hala yerinde durmaktadır (Res.29). Şarap ve zeytinyağı elde edilmesindeki amaç, tanelerin öz suyunu

---

⁵⁰Akarca 1987, 172.

çıkarmak olduğu için, her ikisinde de uygulanan yöntem birbirine benzerdir. Columella, bu basit değirmen taşlarının kullanım açısından diğerlerine göre daha pratik olduğunu ve yağın kalitesini bozan zeytin çekirdeklerinin kırılmasını önlemek amacıyla kolunun aşağı ve yukarı doğru ayarlandığını, bu özellikten dolayı bunların çok kolay kullanıldıklarını söylemektedir⁵³. Bölgede benzer pres tablasının bir çok örneğine rastlamaktayız. Bunun yanı sıra kaçak kazılarla ortaya çıkan fakat planının tam çıkaramadığımız odalar da bulunmaktadır. Ancak alt kalede belli belirsiz iç içe girmiş olan yapı izleri, Teke Kalenin boşaltılmasından sonra, bölgede hayvancılık yapan çobanlar tarafından da uzun yıllar kullanıldığını göstermektedir. Bir başka dikkat çeken konu Teke Kale'nin özellikle doğu yamaçlarında çok bol miktarda demir cürufunun olmasıdır. Buda bize Kalede ciddi anlamda bir demir işliğinin varlığını gösterir. Başlangıçta savunmaya yardımcı olmak için gözlem karakolu şeklinde inşa edilen Teke Kale'nin, bir zeytinyağı veya şarap işliğine sahip olmasını, zaman içerisinde genişleyerek büyümesini, kale içerisinde yeni odaların eklenmesini değerlendirecek olursak Kalenin bir garnizon geçmişinden sonra, alanın yerleşim yeri olarak kullanılmaya devam ettiğinin başka bir kanıtı olarak değerlendirebiliriz.

Teke Kalenin doğusunda bulunan ayazmayla beraber kalenin güney eteklerinde beş adet kaynak bulunmaktadır. Birbirinden fazla uzak olmayan kaynakların üzerine korumak ve önünde suyun birikmesine yardımcı olmak için kaynak evcikleri yapılmıştır. Söz konusu kaynakların yaklaşık olarak 35 m. güneyinde bir teras duvarı yapılmıştır (Res.30-31). Atnalı şeklindeki bu teras duvarı yardımıyla su kaynakları ile duvar arasında düz bir zeminin oluşması sağlanmıştır. Bu alan üzerinde yaptığımız incelemeler de bol miktarda Roma Dönemine tarihlenen seramik parçasına rastlanılmıştır. Günümüzde olduğu gibi antik çağda özellikle yazların çok sıcak geçtiği ve suyunda çok az olduğu bu bölgede, bulunan su kaynakları olduğu bu düz zeminde tarım yapılıyor olmalıydı. Teras duvarında farklı yüksekliklere sahip dikdörtgen formlu blok taşları kullanılmıştır. Örgü sistemi ise Teke Kale'nin sur duvarlarında kullanılan atkı taşı örgü sistemiyle tamamıyla farklıdır. Gelişigüzel

Teke Kalenin batı ve güney yamaçlarında görülen birçok ve büyük bir olasılıkla orman alanı oluşturulması sırasında çoğunun da tahrip olduğu mezarların sadece Teke

---

⁵³Columella 1969, 4 vd.

Kale’de yaşayan askerlere ait olmayıp yakın bir yerleşim yerinde yaşayan insanlara ait olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

Teke Kale sur duvarlarında atkı taşı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır (Çiz. 8). Kuzey-Karia Bölgesinde yer alan sur duvarları içinde Teke Kale’nin özellikle güney sur duvarı iççiliği ile şaşırtıcı derecede benzerlik gösteren Alinda yukarı akropol doğu ve aşağı akropol güney-batı sur duvarlarıdır⁵⁴. Burada da sıra blokları arasında düzenli olarak sıralanmış dar-dikdörtgen atkı taşlarının dışarıya doğru taşmaları, her iki duvar yapısının ortak özellikleridir.

McNicoll Alinda surlarının kentin çevresini tamamen kuşatmadığını belirtmektedir bu görüşe A. W. Lawrence katılmaktadır⁵⁵. Ayrıca, McNicoll’un da vurguladığı gibi, A. Laumonier’ in M. Ö. 3. yüzyılın sonuna ait bir onur yazıtında ismi geçen, 5. Philip’in bölgedeki yöneticilerinden Olympikhos’un Alinda’da ikamet ettiğini belirtmesi⁵⁶ ve bu düşüncenin F. W. Walbank tarafından da kabul edilmesi⁵⁸ sonucunda A. W. McNicoll, Alinda surlarının aşağı akropolde kalan bitirilmemiş kısmının M. Ö. 3. yüzyılın sonlarında Olympikhos tarafından inşa ettirilmiş olabileceği öne sürmektedir⁵⁷.

Teke Kale’ye ilişkin ayrıntılı bir değerlendirmenin ardından, Teke Kaleye yakın yerleşimler ve savunma yapıları hakkında kısa bilgiler vermek Teke Kale’nin yapılış amacını ve yapılış tarihini tahmin etmemiz açısından bize yardımcı olacaktır.

---

⁵⁴McNicoll 1987, 27,Pl.8;29,Pl.9.

⁵⁵Lawrence 1979, 139.

⁵⁶Laumonier 1934, 291-298.

⁵⁷Walbank 1942, 8-13.

⁵⁸McNicoll 1987, 27

III. BÖLÜM:

3. Teke Kaleye Yakın Yerleşim Yerlerinin Karşılaştırılması:

3. 1. Alinda:

Teke Kale duvar işçiliği ile çok yakın benzerlikler gösteren duvar örgüsüne Alinda antik şehrinin sur duvarlarında rastlamaktayız. Alinda, isminde geçen -nd ekinden dolayı Karia bölgesinin en eski yerleşim merkezlerinden biri kabul edilmektedir. Bilinen en eski tarihi Attik-Delos deniz birliğinin üyesi olarak belirtilmesidir. Fakat bu üyeliği çok kısa bir zaman sürmüştür. Şehrin tarihi ile ilgili en iyi bilinen olay Mausollos'un kardeşi Ada ile ilgilidir⁵⁹. Mausollos'un ölümünden sonra Ada ile kardeşi Pixodoras, taht mücadelesine girişmiştir. Sonunda mücadeleyi kaybeden Ada Alinda'ya sürgün edilmiştir. M. Ö. 334'de Büyük İskender'in bölgeye gelmesinden sonra Ada, şehrin kapılarını ona açmıştır. Bu arada şehrin ismi Latmos Aleksandria olarak değiştirilmiştir. Fakat M. Ö. 81 yılından itibaren yeniden eski adını kullanmaya devam etmiştir. Ada'nın Alinda'ya sürgün edildiği M. Ö. 341 yılından hemen sonra Alinda şehrinin surları inşa edilmeye başlanmıştır⁶⁰. Şehir Büyük İskender'i izleyen dönemde hızla Hellenleşmiştir. I. Seleukos'un komutanlarından biri olan Olympikhos, M. Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye sahip olmuş ve komuta merkezini Alinda da kurmuştur. Alinda o dönemde Khrysaor birliğine üye idi. Daha sonra Pergamon krallığının yönetimine giren şehir, M. Ö. 133'te bu Krallığın Roma topraklarına katılmasıyla, Roma'nın Asia eyaleti topraklarına katılır. Alinda'da M. S. 3. yüzyıla kadar

---

⁵⁹Bean 1971, 190 vd.; Tırpan 1987, 14 vd.

⁶⁰Özkaya-San 2003, 236.

kendi adına bağımsız biçimde sikke basması, şehrin Roma hakimiyetinde bağımsız bir şehir olarak varlığını sürdürmüş olabileceğini gösterir.

Alinda şehir surlarının günümüze kadar çok iyi bir şekilde korunarak gelmesi olması, bunun yanında antik yazarların bu surlar hakkında bize, çok kapsamlı olmasa da, bilgi vermesi Alinda surlarının tarihlenmesi yönünden çok iyi referanslar oluşturmaktadır. Büyük İskender Alinda'ya M. Ö. 334 tarihinde geldiğinde onun tarihçisi olan Arrianus'un anlattıklarına göre Alinda şehrinin etrafı çok kuvvetli surlar ile çevriliydi⁶¹ (Çiz.10). Buda bize en erken M. Ö . 334 yılında şehrin gayet sağlam surlarla çevrili olduğunu göstermektedir. Ancak burada esas sorun o tarihte Arrianus'un gördüğü surların hangisi olduğudur. Çünkü A.W. Lawrence, Alinda şehir surlarının hiçbir zaman kentin çevresini tam kuşatacak şekilde tamamlanmadığını ve Büyük İskender'in bölgeye geldiğinde Ada'nın yukarı akropolde kaldığını belirtmektedir⁶². Alinda şehir surlarının, kentin etrafını tamamen kuşatmadığı görüşüne Mc Nicoll'da katılmaktadır⁶³. Çalışma konumuz olan Teke Kale sur duvarları ile en yakın benzerlik içinde gördüğümüz duvar işçiliği Alinda yukarı akropol doğu ve aşağı akropol güney-batı sur duvardır⁶⁴ (Res.32-33). Söz konusu duvarlarda da Teke Kale'de sur duvarlarında gördüğümüz dar dikdörtgen biçimli atkı taşlı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır. Sıra blokları arasında yer alan dar dikdörtgen atkı taşları dışarıya doğru taşmaktadır. Taş yüzeyleri kaba yonu bosajlı bırakılmış olup blok taşlarının kenarları ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmiştir. Burada en dikkate değer benzerlik, sıra blokları arasında konan dar dikdörtgen biçimli atkı taşlarının dışarıya doğru taşmalarıdır. Teke Kale'de bu sistemin en bariz bir şekilde uygulandığı kısım, Aşağı Kale diye bahsettiğimiz bölümün güney sur duvarlarıdır (Res. 34).

3. 2. Alabanda:

Kuzey-Karia kentlerinden biri olan Alabanda surları ile, Teke Kale'nin sur duvarları arasın da benzerlik bulunmaktadır. Alabanda yukarı şehir surlarının büyük bir

⁶¹Arrianus Anabasis, I.23.8.

⁶²Lawrence 1979, 139.

⁶³Mc Nicoll 1997, 26.

⁶⁴Mc Nicoll 1997, 27, Pl. 8; 29, Pl. 9.

kısmı ayakta olup günümüze kadar gelmiştir (Çiz.11-Res.35). Surlar da şekil, işleyiş ve örgü tekniği açısından üç tip yapım görülür. Surlar üzerinde birbirinden farklı

üç duvar örgüsü olması, surların üç inşa aşaması geçirmiş olabileceğini akla getirmektedir. İlk inşaat evresinde yapılan surlar kareye yakın dikdörtgen biçimli, ön yüzeyleri kaba işçilik gösteren bosajlı, yer yer atkı taşı kullanılarak örülmüş ve iki blok taşı arası moloz taş dolgulu surlardır. Daha sonra surlar yer yer tamirat geçirmiştir. Bu tamirat sırasında kullanılan taş blokları dikdörtgen şekillidir. Bu blokların daha düzenli işlendiği ve daha az yüksekliğe sahip bosajlar içerdiği görülmektedir. Bu surlar işçilik ve teknik bakımından yerleşim merkezinin içerisinde yer alan tiyatronun analemna duvarının yapımına benzemektedir⁶⁴. Tiyatro, Hellenistik dönemde inşa edilmiş, Roma döneminde ise tamirat geçirmiştir. Bu benzerlikten yola çıkılarak surlar üzerindeki tamiratın Hellenistik dönemde, M. Ö. 3. yüzyıl içerisinde yapıldığı kabul görmektedir⁶³. Alabanda tiyatrosunun analemna duvarlarında görülen taş yüzeylerinin inceyonu bosajlı bırakılması, Alinda tiyatrosunun duvarlarında da karşımıza çıkar (Res.36-37). Alabanda şehir surları ile, Teke Kale sur duvarlarının benzerlik gösteren kısmı, Alabanda surlarının bu ikinci inşaat evresinde yapılan kısımlarıdır (Res.38). Ancak yaptığımız incelemeler Alabanda tiyatrosunun analemna duvarları ile, Alabanda şehir surlarının yapım tekniklerinin birbirine benzediğini ancak blok taşlarının yüzeylerinin işleyişi bakımından birbirinden farklı olduğunu göstermiştir. Analemna duvarlarındaki blokların yüzeyleri gayet düzgün biçimde işlenmiştir. Bunun yanında blok taşlarının birleşme yerleri düzgün olup iki blok arasında neredeyse hiç boşluk bırakılmamıştır.

3. 3. Harpasa:

Menderes ve Akçay nehirlerinin kesiştiği bölge yakınlarında, Lydia, Karia ve Phrygia bölgelerinin birleştiği noktada bulunan ve adını hemen batısından akan Akçay Nehrinden (Harpasos)'dan alan⁶⁵ Harpasa antik kentin de akropolünün doğu yamacında, eğimin az olduğu bir noktada kentin diğer bölümlerindeki duvar işçiliğinden farklı teknikte yapılmış beşkenar bir kulesi bulunmaktadır (Res.39). Söz konusu kule arazinin

⁶⁵Tırpan 1990, 176 vd.

doğal taşı pegmatit'ten atkı taşlı örgü tekniğinde inşa edilmiştir⁶⁶. Kulenin günümüzde büyük bir kısmı yıkılmıştır. Kulenin batı yüzünde on sıra, kuzey ve, doğu yüzünde sekiz, güney yüzünde ise yedi sırası korunarak günümüze kadar gelmiştir. Güney duvarında ki bazı blok taşlarının yıkılmasından dolayı bu kısmın duvarları zemine kadar bozulmuştur. Harpasa doğu kulesinin iç kısmı taş, toprak ve benzeri materyallerle doludur. Ayrıca kulenin giriş kapısı da, tespit edilememiştir. Kulenin iç kısmı büyük olasılıkla yapıldığı tarihte doldurulmuştur. Bunun sebebi de geniş bir zemini kapsayan kulenin mukavemet gücünü artırmak kaygısından olmalıdır. Benzeri kule içi dolguya Alabanda Antik Kentindeki kulelerde de rastlanmaktadır. Harpasa yerleşiminde ki bu kule bulunduğu konum itibarıyla ilginç bir alanda inşa edilmiştir. Büyük Menderes havzasının doğu ve batı bölgelerinin her iki yanına, hakim olması açısından değerlendirecek olursak Teke Kale, Attaulusu, Kurun Dere ve Hasanlarda ki kulelerle işlevsel olarak benzemektedir. Bunun yanı sıra duvar inşa tekniği olarak da kullanılan, dar dikdörtgen biçimli atkı taşlı teknik, Teke Kale⁶⁷, Attaulusu⁶⁸, Kurun Dere⁶⁹ ve Hasanlar'da⁷⁰ karşımıza çıkar (Res.40). Harpasa antik kentindeki bu kule batıdan askeri birliklerin hareketlerini gözetlemek için inşa edilmiş olmalıdır. Ancak her ne kadar Harpasa Antik Kenti akropolünün doğu yamacında bulunan kule ile, Teke Kale sur duvarlarında kullanılan taş örgü sistemi benzese de, Harpasada ki kulenin duvarlarındaki atkı taşları oldukça dar yaklaşık 0.30-0.35 m. kalınlığındadır. Bunun yanı sıra her duvar sırasında kullanılan blok taşları aynı yükseklikte olmayıp bazı sıralarda iki sıra yassı taş kullanılarak yanındaki blok taşın yüksekliğine ulaşılmıştır. Ayrıca güney kesimdeki duvar sırası, kullanılan taşların yüksekliğinin farklı olmasından dolayı, düzgün bir hattı takip etmemektedir. Harpasa doğu kulesindeki blok taşlarının yüzeyleri kaba yonu bosajlı bırakılmıştır. Blok taşlarının bosajları bir çerçeve içine alınmayışı Teke Kale duvar işçiliğinden ayrılan taraflarıdır. Harpasa da beş kenar plana sahip Kulenin inşa edildiği alan, akropolün doğu yamacındadır. Bu haliyle Kule Akçay vadisini kontrol etmesinden çok, doğuda kuzey güney doğrultusunda uzanan dar boğazı kontrol amacıyla sonradan inşa edilen bir kule olmalıdır. Bunun yanı sıra şehrin doğusunda savunmayı kolaylaştırmıştır. Bu kule olasılıkla Hekatomidlerin Karia Bölgesi'ni ve dolayısı ile de Kuzey Karia'yı yarı özerk olarak yönetmeye başlamasıyla

---

⁶⁶Marchese 1992 a, 48.

⁶⁷McNicol 1997, 41.

⁶⁸McNicoll 1987, 41.

⁶⁹Paton-Myres 1896, 213 vd.

⁷⁰Laumonier 1936, 302 vd.

birlikte, askeri birliklerin hareketlerini gözetlemek için Hekatomnidler döneminde yapılmış olmalıdır.

3. 4. Amyzon:

Teke Kale'ye bilinen en yakın antik yerleşim merkezi Amyzon'dur. Alında Antik Şehrinin kuzey batısında Latmos dağları üzerine kurulmuştur. Kentin tarihi gelişimi hakkında antik kaynaklardan fazla bilgi yoktur. Strabon Amyzon'u bir ileri karakol olarak tanımlamaktadır⁷¹. Antik Şehirde bulunan kitabelerden yola çıkarak M. Ö. 3. yüzyılda Amyzonlular önce Ptolemaioslarla anlaşmış, daha sonrada Seleukoslar ile bir anlaşma yapmışlardır. M. Ö. 203 yılına tarihlenen ve Suriye kralı III.Antyochos'a ait bir yazıttan, Amyzon şehrine bazı ayrıcalıkların tanındığını öğreniyoruz. M. Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısında Latmos Herakleiası ile Amyzon şehri arasında yapılan bir anlaşma metni mevcuttur. M. S. 2. yüzyıl içinde kent Romalılar tarafından ciddi bir tamirat görmüş olup bu devirde ayrıca kent bağımsız olarak sikke basmıştır⁷². Kent, Bizans devrinde ise bir piskoposluk merkezine dönüşmüştür. Amyzon Antik Kenti'nde görülen duvar kalıntıları klasik bir şehir surundan farklı bir görünüm sergilemektedir. Bunun nedeni de şehrin doğusunda 300 m² 'lik bir alan haricinde kapalı bir alan oluşturmamasıdır (Çiz.11). Teke Kale'nin güneyinde bulunan Amyzon'nun bir şehir surundan öte istinat duvarı görünümünde olan duvarları, isodomos örgü sistemi kullanılarak inşa edilmiştir. Ayrıca belli bir periyoda bağlı olmaksızın taşları da kullanılmıştır. Duvarların köşe oluşturduğu kısımlarda ise sağlamlığı artırmak için daha iri bloklar kullanılmıştır. Taş yüzeyleri belirgin şekilde bosajlı ve ince yonudur (Res.41-42). Söz konusu duvarlar M . Ö. 300 yılına tarihlenmektedir⁷³. Amyzon şehir duvarları, duvar örgü sistemi, duvar taşlarındaki derzlerin bir birine yakınlığı ve yüksekliklerinin fazla olmaması açısından, Teke Kale sur duvarlarından çok Priene surları ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Alında ve Alabanda şehirlerinde bulunan tiyatroların analemna duvarlarının örgü sistemi ve blok taşlarının ince yonu bosajlı bırakılması da Amyzon şehrinde görülen duvarlar ile söz konusu analemna duvarlarının benzerlikleridir. Hellenistik kökenli Alabanda tiyatrosu, Roma dönemimde büyük bir

⁷¹ Strabon, XIV, I 12.

⁷²Head 1971, 203 vd.

⁷³Bean 2000, 210.

tadilat görmüştür⁷⁴. Amyzon antik kentinin duvar örgüsünde kullanılan ince yonu bosajlar M. Ö. 4. yüzyılın içinde çok yaygın olup, bu yüzyılın sonlarına doğru gelişimini tamamlar. Yüzyılın sonlarında kareye yakın iri blokların yerini ince uzun bloklar almış, bosaj yüksekliği azalmış ve taş yüzeylerinde kaba yonu bosajlar ince yonu bosajlara dönüşmüştür. Karia bölgesinde Myndos, Alinda(güney surlarında) ve Priene surlarında da taş yüzeyleri ince yonu bosajlı yapılmıştır⁷⁵.

3. 5. Priene:

Priene surları, M. Ö. 4. yüzyıl yapım tekniğinin güzel bir örneği olması bakımından önemlidir. Bu özelliği ile diğer antik şehirler içinde iyi bir kıyaslama oluşturmaktadır. Kent antik kaynaklardan ve yapılan çalışmalardan yola çıkarak M. Ö. 4. yüzyılın ortalarında bugünkü yerine taşınmıştır. Bu taşınma, Priene'nin eski yerinin Maiandros nehri (Büyük menderes) tarafından taşınan alüvyon topraklarının denizi doldurması sonucu oluşan sağlıksız durumdan kaynaklanıyor olmalıdır⁷⁶. Şehir surları ise büyük ihtimalle arazi üzerinde inşa edilen en erken mimari yapıdır. Buradan yola çıkarak da, M. Ö. 4. yüzyılın ilk yarısından itibaren şehrin etrafının surlarla çevrildiği olduğunu söylenebilir. Son derece güzel bir işçiliğe sahip bu surlar şehrin gelişimiyle beraber uzun yıllar kullanılmıştır (Çiz. 12). Surlar bazı kesimlerde çok iyi bir şekilde korundukları halde, bazı yerlerin sadece birkaç sırası günümüze gelebilmiştir. Priene surlarına dair ilk ciddi araştırmalar, Priene antik kentinde arkeolojik kazılar yapan C.Humann⁷⁷, daha sonra T.H. Wiegand ve H.Schrader⁷⁸ tarafından yapılmıştır. Priene antik kentinin günümüze kadar iyi korunan duvarları, güney doğu surları, dikdörtgen şekilli bloklardan, isodomos örgü sistemi uygulanarak inşa edilmiştir (Res.43). Blok yükseklikleri 0.40 m. ile 0.60 m. arasında değişmekte olup genelde on üç taş sırasından oluşmaktadır. Sur duvarlarında kullanılan taşların yüzeyleri ince yonu bosajlı olarak yapılmıştır (Res.44). Blok taşarlarının birleşim yerlerinde boşluk kalmaması için keskin bir biçimde kenarları düzeltilmiş olup blok taşlarının arka yüzeyleri ise kaba bir işçilik

⁷⁴Akurgal 1973, 476.

⁷⁵Tırpan 1987, 171.

⁷⁶Erdoğan 1988, 2 vd.; Sakelleriau 1978, 76-79.; Strabon, XIV, I 12.

⁷⁷Wiegand 1904, 67.

⁷⁸Hoepfner 1986, 45.

göstermektedir. Duvar içi dolgu malzemesi olarak toprak harç ve moloz taş blokları kullanılmıştır. Bu evre surları şehrin bazı sur duvarlarında, önceki evre surları üzerinde yer yer görülmektedirler. Teke Kale sur duvarları ile Priene şehir surları örgü tekniği olarak bir birine benzese de blok taşlarının işlenişinden dolayı görünümde farklılık göstermektedir. Dikdörtgen şekilli bloklardan, isodomos örgü sistemi kullanarak örülen Priene surlarının blok taşlarının yüzeyleri ince yonu bosajlı olarak bırakılmıştır. Ancak Teke Kale'nin surlarında kullanılan blok taşlarının yüzeyleri kaba yonu bosajlı olup, taşların kenarları ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmiştir. Blok taşında oluşan bu çerçeve içinde bosajlar belirginleştirilmiştir. Her ne kadar Priene surları ile Teke Kale sur duvarları örgü tekniği olarak bir birine benzerlik gösterse de blok taşlarının dış yüzeylerinin işlenişi bakımından farklılık göstermektedir.

3. 6. Ephesos:

Priene surları ile bazı benzerlikler gösteren, Ephesos antik kentinin surları, diğer Batı Anadolu kentleri arasında günümüze kadar en iyi durumda gelmiş olanlarından biridir. Herodotos, Ephesos antik kentini on iki Ion şehri içinde sayar⁷⁹. Antik yazarlara göre M. Ö. 2. binin ikinci yarısında kurulduğu kabul edilen antik şehrin surları daha çok antik yerleşim yerinin eteklerinde Panayır ve Bülbül Dağı dağlarının üzerinde görülmektedir. Ephesos Antik Kenti, Lysimakhos döneminde büyük bir onarım geçirmiştir. Strabon, Lysimakhos'un şehrin etrafını bir surla çevirmiş olduğunu belirtir⁸⁰. Hellenistik dönemde Ephesos, Anadolu'nun en kalabalık şehri durumuna gelmiştir. Günümüzde daha çok Bülbül Dağı ve az da olsa Panayır Dağı üzerinde görülen surlar Lysimakhos dönemine inşa edilen sur duvarlarından geriye kalanlar olmalıdır. Söz konusu surların büyük bir bölümü yüksek boyutlu dikdörtgen bloklardan oluşmaktadır. Blokların yüksekliği 0.45 m. ile 0.60 m. arasında değişmektedir. Duvarlar pseudoisodomos tarzında inşa edilmiştir (Res.45). Surlarda kullanılan taş arazinin doğal yapısında yer almaktadır. Blok taşları son derece düzgün işlenmiş ve ön yüzeyleri yüksek bosajlı olarak bırakılmıştır. Sur duvarları üzerinde sık sık atkı taşları yer almaktadır. Atkı taşları belli bir periyoda göre sıralanmamaktadır. Sur içi dolgu

⁷⁹Herodotos I 92, 142, 147 ; II 10, 106 ; V 54, 100.

⁸⁰Strabon XIV, I 21.

malzemesi olarak harç ve moloz taş blokları kullanılmıştır. Lysimakhos dönemine tarihlenen sur duvarlarının alt sırasında, isodomos tarzında, üstündeki blok taşlarından daha küçük boyutlu taşlarının kullanıldığı duvar bulunmaktadır. Yeni inşa edilen sur duvarları, belki de antik kentin ilk evresine ait olan bu surların üzerinde yükselmiştir⁸¹. Surlar, bazen önceki dönemde inşa edilmiş olanların üzerinde yer aldıkları gibi, bazen de tek başlarına surları oluşturmaktadırlar. Ephesos surlarını, şehrin ilk evresine ait olan sur duvarları ve bu surların kimi zaman üzerine kimi zaman yeni baştan inşa edildiği M. Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına verebiliriz. Bugün bu dönem surlarını Bülbül Dağı ve az da olsa Panayır Dağı üzerinde görebiliriz.

Hem Teke Kale sur duvarları hem de Ephesos sur duvarları atkılı taşlı örgü sistemi kullanılarak inşa edilmişlerse de Ephesos sur duvarlarında kullanılan blok taşları ince yonu bosajlı olarak son derece düzgün işlenmiştir. Blok taşlarının ön yüzelerindeki bosajlar yüksek bırakılmıştır. Teke Kale'nin sur duvarlarında kullanılan blok taşlarının yüzeyleri ise kaba yonu bosajlı olarak bırakılmıştır. Ayrıca blok taşlarının etrafında ince bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu bakımdan Ephesos surları Teke Kale sur duvarlarından daha çok Priene surları ile büyük benzerlikler göstermektedir. Lysimakhos M. Ö. 286 dolaylarında Ephesos şehrinin yeniden kurulumu sırasında surları inşa ettirmiştir⁸². Yapılış tarihinin bilinmesi bakımdan Ephesos surları diğer şehir surlarının duvar işçiliği ile karşılaştırma açısından iyi bir veri oluşturmaktadır.

3. 7. Labraunda:

Karia bölgesinin eski başkenti Mylasa antik şehrinin kuzeyindeki Beşparmak dağları üzerinde yaklaşık 700 metre yükseklikte kurulan Labraunda yerleşiminde bulunan bazı duvar kalıntıları ile Teke Kale sur duvarları paralellik gösterir. Antik çağda Alabanda ve Alinda şehirlerini Mylasa'ya bağlayan yolun üzerinde bulunmaktaydı. Şehrin tarihsel gelişimi ile ilgili oldukça fazla bilgiye sahibiz. Labraunda yerleşiminde yapılan kazı ve araştırmalar, Labraunda'nın Arkaik dönemden başlayarak Bizans dönemine kadar varlığını sürdürdüğünü göstermektedir⁸³.

⁸¹Akurgal 1987, 47 vd.; Wiegand 1904, 36 vd.

⁸²Karlsson 1994, 142 vd.

⁸³Bean 1987, 60 vd.

Şehir surları, Labraunda yerleşimin etrafını tamamen çevirmektedir. Surların büyük bir bölümü zaman içerisinde tahrip olmasına karşı yine de birkaç sıralık bölümü izlenebilmektedir. Yaklaşık 1.70 m. kalınlığında ve bölgenin doğal taşı olan Pegmatit'ten oluşan surlarda kullanılan blokların yüzeyleri bosajlı olup aralarda sık sık atkı taşı kullanılmıştır (Res.46). Labraunda'da yapılan kazılar sonucu ele geçen yazıtlardan, şehrin özellikle Idrieus döneminde yoğun bir imar faaliyeti içine girdiğini söyleyebiliriz⁸⁴.

Şehir surlarının yanı sıra, Labraunda Kutsal alanında bulunan Andron B yapısında da atkılı duvar örgüsü kullanılmıştır⁸⁵. Taş yüzeyleri kaba yonu bosajlı olarak bırakılmıştır (Res.47). Bu yapının hemen önünde uzanan ve muhtemelen Andron B yapısına ait olan duvar ile Teke Kale sur duvarları yakın benzerlik göstermektedir. Her ne kadar sıra blokları arasında uzanan dar dikdörtgen biçimli atkı taşlarının dışarıya doğru taşmaları, Labraunda'daki bu duvarda gözükme de taş yüzeylerinin kaba yonu bosajlı bırakılması ve blok taşlarının kenarlarının ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmesi yakın benzerlikleridir. Kaldı ki atkı taşlarının dışarıya taşmasını en bariz şekilde görebildiğimiz yer Teke Kalenin güney sur duvarlarıdır. Örneğin sur duvarındaki bu atkı taşlarının abartılı taşması kulede görülmemektedir.

Andron B yapısında yapılan çalışmalarda ele geçen bir yazıtta Mausollos adının geçmesinden dolayı söz konusu yapı Mausollos dönemine tarihlendirilmektedir⁸⁶. Labraunda'da ki birçok yapı ise, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mausollos'un erkek kardeşi Idrieus döneminde yapılmıştır⁸⁷. Labraunda akropolisi Teke Kale ile benzer bir zemine kurulmuştur⁸⁸. Labraunda'da Hieron yakınlarındaki Tepe Hisar Kale olarak adlandırılan alanda tespit edilen bir kulede görülen her hatıl arasına bir atkı taşının konulduğu örgü sistemi görülmektedir⁸⁹. Tepe Hisar Kale'deki bu kule S. Hornblower tarafından bulunmuştur. Söz konusu kule Mausollos ve Idrieus dönemine tarihlenmektedir⁹⁰.

⁸⁴Karlsson 1994, 151.

⁸⁵Karlsson 1994, 150 vd.

⁸⁶Crampa, 1963, 122 vd.

⁸⁷Karlsson 1994, 151.

⁸⁸McNicoll 1987, 41.

⁸⁹Westholm 1963, 4 vdd.

⁹⁰Hornblower 1982, 309.

3. 8. Herakleia:

Herakleia Antik Kenti M. Ö. 5. yüzyılın sonuna kadar savunma yapıları olmayan bir şehirdi. Kent o zamanlar Attika – Delos deniz birliğinin üyesi ve federal kasay komşuları Myus ve Priene gibi bir talent üyelik aidatı ödemekteydi. Kent olasılıkla M. Ö. 4 yüzyılın ilk çeyreğinde sularla çevrilmiştir. Bu bağlamda diğer kentlerle karşılaştırıldığında biraz geç bir zamanda kesin biçimini almıştır⁹¹. Savunma yapıları inşa edilirken arazinin doğal yapısına uyulmuş, sarp ulaşılması çok güç yerlerde sur duvarı dahi yapılmamıştır. Kent Surları yapılış biçimi bakımından arazinin doğal yapısına ayak uyduran duvar tipindedirler. Herakleia Antik Kenti'nin sur duvarlarında ve kulelerinde dikdörtgen biçimli atkı taşı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır⁹². Blok taşlarının yüzeyleri yüksek bosajlı olarak bırakılmıştır.

Herakleia Antik Kenti'nin savunma sisteminde görülen duvar örgü tipini Peschlow Anadolu'da M. Ö. 4. yüzyıl da çok yaygın olarak görülen atkı taşı duvar örgü sisteminden yola çıkarak, sur duvarlarını ve kuleleri M. Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir⁹³. Günümüze kadar iyi olarak koruna gelmiş Herakleia Antik Kenti'nin sur duvarları Krischen tarafından da yaklaşık M. Ö. 300 yıllarına tarihlenmektedir⁹⁴. Bean ve Cook Herakleia'nın duvarları ile, Theangela'nın duvarları arasındaki benzerliğe dayanarak Mausollos döneminde yapıldığını öngörmektedirler⁹⁵. Herakleia Antik Kentinin sur duvarları ve kulelerinde kullanılan dar dikdörtgen biçimli atkı taşları, isodomos örgü sistemi, taş yüzeylerinin yüksek bosajlı bırakılması Teke Kale'nin duvarları ile yakın benzerlik göstermektedir. Ancak Teke Kale duvarlarında kullanılan blok taşlarının etrafındaki çerçeveye Herakleia sur duvarlarında rastlanmamaktadır.

3. 9. Bağarcık Kalesi:

Herakleia Antik Kentinin kuzey doğusundaki antik dönemdeki ismini henüz

⁹¹Peschlow 2005, 97.

⁹²Peschlow 1994, 155 vd.; Peschlow 1996, 312 vd. Res.7,8,9.

⁹³Peschlow 1994, 155.

⁹⁴Horblower 1982, 319 vd.; Marsden 1969, 152 vd.

⁹⁵Bean – Cook 1957, 138 vd.

bilemediğimiz Bağarcık Köyünün batısındaki Bağarcık yerleşmesi, iki vadi arasında deniz yüzeyinden yaklaşık 800 metre yükseklikte, çevresine oldukça hâkim bir dağ sırtına kurulmuştur⁹⁶. Böylesine önemli bir noktada kurulan Bağarcık yerleşmesi aynı zamanda Herakleia topraklarının doğu sınırlarını korumaya ve Herakleia ile Amyzon arasındaki yolun güvenliğini sağlamaya da yardımcı olmaktadır. Yerleşmenin savunma hattını oluşturan sur duvarları arazinin doğal yapısına uygun yapılmış olup ulaşılması güç dik yamaçlarda doğal yapı yeterli görülmüş buralarda ayrıca bir sur duvarı inşa edilmemiştir (Res.48). Kalenin kuzey batı köşesindeki kule günümüze kadar oldukça iyi olarak korunagelmıştır. Bağarcık yerleşmesinin duvar örgü sistemi, Teke Kale'nin sur duvarlarıyla benzerlikler göstermektedir. Duvarlarda dikdörtgen biçimli atkı taşlı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır. Blok taşlarının yüzeyleri yüksek bosajlı olarak bırakılmıştır(Res.49). Peschlow söz konusu surların yapılış tekniğinden yola çıkarak en erken M. Ö . 4 yüzyılda yapıldığını belirtmektedir⁹⁷. Bağarcık yerleşmesinde ki sur duvarları dikdörtgen formlu uzun taşların kullanıldığı isodomos örgü sistemi ile beraber taş yüzeylerindeki yüksek bosajlar Teke Kale sur duvarlarını hatırlatmaktadır. Ancak Teke Kale sur duvarlarında kullanılan taşların etrafındaki çerçeve Bağarcık yerleşmesinin sur duvarlarındaki taşlarında görülmemektedir. Karia bölgesinde Halikarnasos, Euromos, Alinda, Alabanda ve yakın çevrede Bergama sur duvarlarında da dikdörtgen formlu uzun taşların kullanıldığı isodomos örgü sistemi ile beraber taş yüzeylerindeki yüksek bosajlar bir örgü sistemi kullanılmıştır⁹⁸.

3. 10. Beyerli Kalesi:

Teke Kale gibi, küçük bir kale olan Beyerli Kalesi, Nazilli ilçesi bağlı Beyerli Köyünün güneyinde bulunmaktadır. Beyerli Kalesini ilk olarak W.R.Paton hem oturma hem de savunmaya yönelik stratejik bir noktada kurulmuş küçük Hellenistik dönem kalesi olarak tanımlamaktadır⁹⁹. Asar Tepenin en ucunda sur ve kulelerden oluşan kale dikdörtgen bir palana sahiptir. Kalenin, kuzey ve doğu yönündeki sur duvarlarının ortasında iki, kuzey doğu ve güney doğu köşede birer ve batıda bir olmak üzere toplam

⁹⁶Peschlow 2005, 138 vdd.

⁹⁷Peschlow 2005, 143.

⁹⁸Tomlinson 1961, 133.

⁹⁹Paton 1900, 62.

beş adet kulesi bulunmaktadır. Kuzey yönündeki surlar ve kule diğer kısımlardan daha iyi olarak günümüze kadar korunarak gelebilmiştir. Beyerli Kalesi'nin inşasında bölgenin doğal taşı Pegmatit kullanılmıştır. Sur ve kulelerde yaptığımız incelemeler de daha sonradan yapılmış herhangi bir ekleme veya onarım izine rastlanılmamıştır. Sur duvarlarında yer yer iki metreyi bulan dar dikdörtgen biçimli atkı taşlı isodomos örgü sistemi kullanılmıştır. Bu haliyle Teke Kale'nin sur duvarlarıyla benzerlik göstermektedir. Atkı taşları belli bir periyota göre sıralanmamıştır. Kalenin orta kısmında dikdörtgen ağızlı 2.30 m. derinliğinde bir sarnıç bulunmaktadır. Benzer sarnıç örneğine Teke Kalede de rastlamaktayız. Beyerli Kalesi'nin duvar örgü sistemi ve kulelerin yapımı Karia antik kentlerinden Alabanda, Alinda, Herakleia savunma sistemleriyle benzerlik göstermektedir. Sur duvarlarında ve kulelerde isodomos örgü sistemi kullanılmıştır.

Ayrıca duvar surlarında yer yer dar dikdörtgen biçimli atkı taşları sırlanmıştır. Dış yüzeyleri ise kaba yonu bosajlı olarak bırakılmıştır. Bu teknik Karia bölgesinde oldukça yaygındır¹⁰⁰. Beyerli Kalesi yüksekçe bir tepeye stratejik bir noktaya inşa edilmiştir. Kuzey Karia'da araştırma konumuz olan Teke Kale, bunun yanında Attaulusu, Kurundere, Hasanlar, Amyzon ve Alabanda kentlerindeki kuleler bağlantı yolları üzerinde yer alması, savunmaya yardımcı olmasının yanı sıra Tralleis, Alabanda, İdrias, Phycus askeri yolunu kontrol altında tutmak içindir¹⁰¹.

3. 11. Attaulusu Kalesi:

Alinda Antik şehrinin hemen güney batısında yaklaşık olarak 1146 metre rakımlı bir tepenin üzerine inşa edilmiş olan Attaulusu Kalesi kayalık bir tepenin üzerinde bulunan dikdörtgen planlı bir kule ve onun hemen doğusundaki düzlük alanda ki yerleşimden meydana gelmektedir. Kele Hellenistik kale olarak anılmaktadır¹⁰² (Çiz.13) Attaulusu Kalesi Alabandadan Mylasaya giden yolu kontrol eden hakim bir noktada kurulmuştur¹⁰³ (Res.50). Kulenin doğusundaki düzlük alanın hem güneyinde hem

¹⁰⁰Tırpan 1990, 173.;Özkaya 2001, 65.; McNikoll 1987, 26.

¹⁰¹Marchese 1992 a, 49.; Özkaya 1999, 302; Paton - Myres 1896, 204.

¹⁰²McNicoll 1987, 41.

¹⁰³McNicoll 1987, 42.

kuzeyinde 1.60 m. kalınlığında savunma duvarları yükselmektedir (Res.51). Diğer kısımlar da ise yüksek kayalıklardan dolayı savunma duvarı yapmaya gerek duyulmamıştır. Bosajlı blokların kullanıldığı atkı taşlı isodomos örgü tarzında inşa edilen sur duvarlarda kullanılan taşların yüksekliği 0.50 m. ile 0.60 m. arasında değişmektedir. Duvar taşlarının arası toprak ve moloz taş ile doldurulmuştur. Çok büyük bölümü tahrip olmuş kule duvarlarında da aynı örgü sistemi kullanılmıştır. Attaulusu Kalesi'nin eteklerinde bulunan mezarlar da, Teke Kelede ki benzerleri gibi kırma çatılı kapaklı tekne mezarlardır. Ancak mezar kapaklarının uzun ve kısa kenarlarında bulunan çıkıntılar, yuvarlak hatlara sahip olması bakımından daha çok Alinda nekropolünde bulunan tekne mezarların kapakları ile benzerlik göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Teke Kalenin eteklerinde bulunan mezar kapakları daha keskin hatlara sahiptir. Ancak Attaulusu Kulesinde kullanılan taşların yüksekliğinin bir birine yakın olması, dar dikdörtgen atkı taşları, isodomos örgü sistemi, taş yüzeylerinin yüksek bosajlı bırakılması Teke Kale'nin duvarları ile yakın benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Attaulusu Kalesi'nin Teke Kaleyi rahat bir şekilde görmesi, iki kale yapısının konumlarını ve duvar örgü sistemlerindeki benzerlikleri de göz önüne alacak olursak iki kalenin aynı zaman dilimi içerisinde yapılmış olmalıdır.

3. 12. Hasanlar Kulesi:

Çine İlçesine bağlı Akçaova Beldesinin sınırları içerisinde bulunan Hasanlar köyünün yaklaşık olarak 3. km. doğusunda bulunan Kule günümüze kadar çok iyi bir şekilde korunarak gelmiştir. Teke Kaleden ve At Yaylası Kalesinde ki kulelerden olarak, etrafında herhangi bir yerleşim bulunmayan sadece tek başına bir kuledir. Buna bağlı olarakta Hasanlar Kulesini içerisine alacak bir sur duvarıda bulunmamaktadır (Çiz. 14). Hasanlar Kulesi 6.55 m. X 7.50 m. ölçülerinde kareye yakın bir plana sahip olup Kuleye giriş batıda bulunan 0.80 m. genişliğindeki kapıdan sağlanmaktadır (Res.52). Kule içerisinde bölme duvarlarına rastlanılmamıştır. Bunun nedeni de Hasanlar Kulesinin çok büyük boyutlara sahip olmamasından vede savunmaya yönelik değilde sadece bir gözlem kulesi olmasından ileri gelmektedir. Kule içerisinde ahşap hatılların oturacağı boşluklardan yola çıkarak iki kat olarak olarak inşa edildiğini söyleyebileceğimiz kule duvarlarında atkı taşlı pseudo isodomos örgü tarzı

uygulanmıştır¹⁰⁴ (Res.53). Taş yüzeyleri ise kaba yonu bosa bosajlı olarak bırakılmıştır. Ancak Kule duvarlarında kullanılan taşların bosajlarının bir çerçeve içine alınmaması bunun yanısıra atkı taşlarının hiçbir şekilde dışarı doğru taşmaması, Hasanlar Kulesinin Teke Kele kulesi ve sur duvarları ile olan farklılıklarıdır. Hasanlar Kulesi T.Marchese tarafından M. Ö. 4 yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir¹⁰⁵.

Hasanlar'daki tepenin doruğuna yakın bir noktada inşa edilen kule Tralleis – Alabanda – İdrias – Physcus yolu ve Marsyas Nehri kontrol edecek şekilde hakim bir noktada bulunmaktadır¹⁰⁶. Kulenin tarihlemesiyle ilgili olarak Hekatomnidlerin Karia Bölgesi'ni ve dolayısı ile de Kuzey Karia'yı yarı özerk olarak yönetmeye başlamalarıyla yönetimin bir politikası olarak, Menderes Vadisi'nin doğu ve kuzey taraflarını mükemmel bir görüş durumu sağlayan bu noktadan, Marsyas Vadisi'nin diğer Karia şehirlerine ve Tralleise uzanan yolun güvenliği ve yukarıda da belirttiğimiz gibi askeri birliklerin hareketlerini gözetlemek bakımından bahse konu kule Hekatomnidler döneminde yapılmış olabilir.

3. 13. Orthosia:

Yenipazar İlçesi'nin 5 km. doğusunda Donduran köyü yakınlarında 150 m. rakımlı tepenin üzerinde yer alan Orthosia kentinin etrafı Hellenistik dönem duvar tekniği ile inşa edilmiş bir sur ile çevrilidir¹⁰⁷. Hellenistik sur duvarı savunmanın gerek gördüğü yerlerde dört köşe kulelerle desteklenmiştir. Ancak şehir surlarından günümüze pek bir şey kalmamıştır. En dikkate değer olan ise şehrin doğusundaki kule kalıntısıdır. Kulenin çok büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Giriş kapısı, pencere ve mazgal deliği gibi kulenin tamamlayıcı elemanlarından hiç birisi günümüze ulaşmamıştır. Söz konusu kule bölgenin yerel taşı olan pegmatit'ten pseudo-isodomos örgü sistemi kullanılarak yapılmıştır. Yer yer atkı taşlarının kullanıldığı kule duvarlarında blok taşlarının yüzeyleri bosajlı olarak bırakılmıştır. Duvar araları moloz taş ve toprak dolguludur. Söz konusu kule ile Teke Kale kulesi, duvar örgüsünde atkı taşı kullanılması ve blok taşlarının yüzeylerinin bosajlı olarak bırakılması bakımından benzerlikler gösterse de,

¹⁰⁴ Laumonier 1936, 302 vd.; Marchese 1989, 50.

¹⁰⁵ Marchese 1992 a, 49.

¹⁰⁶ Laumonier 1936, 303.; Marchese 1992 a, 49.

¹⁰⁷ Varinlioğlu-Debord 1998.

Teke Kale’de blok taşlarının kenarlarının ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmesi ve oluşan bu çerçeve içinde bosajın belirginleşmesi bakımından farklılıklar arz etmektedir. Kentin kuzeydeki tepenin güneydoğu yamacına yaslanmış vaziyette, birkaç oturma sırası ve klimaklarıyla tiyatrosu Hellenistik döneme tarihlendirilmektedir¹⁰⁸. Bölgenin yerel taşı şist ile yapılmış tiyatronun analemma duvarlarında atkı taşlı İso-domos duvar örgü sistemi kullanılmıştır.

VI. BÖLÜM:

SONUÇ:

Karia Bölgesinde atkılı isodomos örgü sistemi Hellenistik Dönemde çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Teke Kale sur duvarlarının yapılış tekniğinden yola çıkarak, Kale’nin yapışı hakkında bir tarihlemeye bulunacak olursak Bölgedeki diğer antik şehir surlarında olsun gözetleme kulelerinde olsun sadece uygulanan duvar örgü tekniğinden çok duvarlarda kullanılan blok taşlarının işlenişi gibi ayrıntılardan yararlanarak daha isabetli bir tarihleme yapabileceğimizi düşünmekteyiz. Tabiki Bölgedeki tarihsel olayları da bu çalışma sırasında kesinlikle göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda Teke Kale duvar işçiliği ile çok yakın benzerlikler gösteren duvar işçiliğine, Alinda Antik Kentinin yukarı akropol doğu ve aşağı akropol güney-batı duvarlarında rastlamaktayız¹⁰⁹. Duvarlarda kullanılan dar dikdörtgen formlu atkı taşlarının, dışarıya doğru taşması ve beklide diğer kent surlarında pek rastlamadığımız blok taşlarının kenarlarında oluşturulan ince çerçeve Teke Kale duvarları ile çok büyük benzerlikler arz etmektedir. Alinda şehir surlarının günümüze kadar çok iyi bir şekilde korunarak gelmiş olması, bunun yanı sıra antik yazarların bu surlar hakkında, çok kapsamlı olmasa da, bilgi vermesi Alinda surlarının tarihlendirilmesi yönünden çok iyi referanslar oluşturmaktadır. Büyük İskender Alinda’ya M. Ö. 334 tarihinde geldiğinde onun tarihçisi olan tarihçi Arrianus’un anlattıklarından yola çıkarak, Alinda Kenti’nin etrafının çok kuvvetli surlar ile çevrili olduğunu söyleyebiliriz¹¹⁰. Beklide Kentin

¹⁰⁸Varinlioğlu-Debord 1998.

¹⁰⁹McNikoll 1987, 27.; Tırpan 1990, 173.

¹¹⁰Arrianus Anabasis, 1. 23. 8.

tamamının olmasa bile en azından büyük bir kısmının surlarla çevrili olduğunu bu söylemden anlayabiliriz. Eğer böyle bir durum söz konusu olamamış olsaydı tarihçi Arrianus'un Alinda Kenti için " Karia'nın en güçlü yerlerinden biri" şeklindeki bir değerlendirmeyi yapması söz konusu olmazdı. Bu bağlamda Teke Kale sur duvarları ile çok yakın benzerlik gösteren Alinda akrapol surlarının M. Ö. 334 tarihinden önce yapılmış olma ihtimali çok fazladır.

Diğer taraftan Karia satrap'ı Mausollos M. Ö. 377'de babası Hekatomnos'dan almış olduğu yönetimi sırasında M. Ö. 353 yılındaki ölümüne kadar, yönetimde gösterdiği başarı ve ticareti geliştirici yönde uyguladığı politikalar sonucunda Karia'yı hemen hemen bağımsız bir ülke konumuna yükseltmişti¹¹¹. Mausollos'un en önemli amaçlarından biride Karia Bölgesi'ni kuzeyde Menderese, güneyde Rodos'a ve güneydoğuda Lykia'ya kadar genişletmekti. Bu amacında başarılı olmak açısından Mausollos savunma sistemlerini güçlendirilmesi yönünde önemli adımlar atmış özellikle stratejik açıdan önem arz eden bölgelerde tepe zirvelerine kaleler ve gözetleme kuleleri yaptırmıştır, harap durumda olanlarında onarımlarını tamamlamıştır¹¹². Herakleia Antik Kenti sur duvarları da Mausollos döneminde ele alınmıştır. Bu görüşe destek olarak, Bean ve Cook Herakleia'nın sur duvarları ile Theangela'nın sur duvarları arasındaki benzerliğe dayanarak Herakleia Antik Kenti'nin sur duvarlarının Mausollos döneminde (M. Ö. 377-353) yapıldığını öngörmektedirler¹¹³. Herakleia Antik Kentinin sur duvarlarını, gerek örgü sistemi gerek taş yüzeylerinin yüksek bosajlı olarak bırakılmasını dikkate alacak olursak, Teke Kale'nin sur duvarlarıyla olan benzerliğini göz ardı etmemek gerekir.

Teke Kale'nin tarihlenmesine yardımcı olacak ve referans alabileceğimiz diğer bir alan ise, Labraunda Kutsal Alanı'nda bulunan Andron B yapısıdır. Söz konusu yapıda da atkılı duvar örgüsü kullanılmıştır¹⁰⁹. Taş yüzeyleri kaba yonu bosajlı olarak bırakılmıştır (Res.47). Bu yapının hemen önünde uzanan ve muhtemelen Andron B yapısına ait olan duvar ile Teke Kale sur duvarları oldukça yakın benzerlikler göstermektedir. Her ne kadar sıra blokları arasında uzanan dar dikdörtgen biçimli atkı

¹¹¹Hornblower 1982, 60 vd.; Strabon 14.2.17.

¹¹²McNicoll 1997, 15.

¹¹³Bean – Cook 1957, 138 vd.

¹¹⁴Karlsson 1994, 150 vd.

taşlarının dışarıya doğru taşmaları, Labraunda'daki bu duvarda gözükmese de taş yüzeylerinin kaba yonu bosajlı olarak bırakılması ve özellikle blok taşlarının kenarlarının ince bir çerçeve oluşturacak şekilde düzeltilmesi yakın benzerlikleridir. Bizce bu duvardaki, Teke Kale'nin duvarları arasındaki en önemli benzerlik blok taşlarının kenarlarında bırakılan ince çerçevedir. Çünkü blok taşlarının etrafında ince bir çerçeve yapılması Kuzey Karia Bölgesinde ki yapılarda çok karşılan bir durum değildir. Andron B yapısında yapılan çalışmalarda ele geçen bir yazıtta Mausollos adının geçmesinden yola çıkarak söz konusu yapı Mausollos dönemine tarihlendirilmektedir¹¹⁵. Yapının önünde uzanan duvardaki blok taşlarının kenarlarında bırakılan ince çerçeve Teke Kale'deki blok taşlarındakine göre oldukça muntazam bir şekilde yapılmıştır. Ancak Labraunda Kutsal Alanının içerisindeki bir yapının duvarları ile bir dağ zirvesinde yer alan gözetleme kulesinin duvarları arasında doğal olarak tam bir uyum göstermesi beklenemez.

R. Marchese Teke Kale'nin gözlem kalesini M. Ö. Geç 5. yüzyıl veya 4. yüzyıla tarihler¹¹⁶. S. Ateşlier ise tarihsel olaylar ve duvar örgü sistemine dayanarak yaklaşık M. Ö. 4 yüzyıl sonu ve M. Ö. 3. yüzyılın başlarında Karia'da hüküm süren Diadokhlar ve ardılları dönemine tarihlemektedir¹¹⁷. Ancak yukarıda detaylı olarak anlattığımız gibi, bölgedeki diğer yapılarla yapılan karşılaştırmalar ve tarihsel olaylar dikkate alındığında Teke Kale'nin M. Ö. 4. yüzyılın ortalarında yapılmış olmalıdır.

---

¹¹⁵Crampa 1963, 122 vd.

¹¹⁶Marchese 1992, 49.

¹¹⁷Ateşlier 2006, 162.